

Al llarg dels segles, s'ha après i ensenyat medicina de moltes maneres. A Barcelona, va costar anys arribar a la conclusió que la millor era de comú acord entre la universitat i l'hospital més lligat a la seva història, el de la Santa Creu. Aquesta monografia intenta explicar aquest procés, replet de vicissituds, anècdotes, contratemps i èxits, de manera molt paral·lela al que ha estat la pròpia història de la ciutat. Creiem, i esperem que així també ho apreï el lector, que una de les millors maneres de comprendre el caràcter d'una societat és conèixer la història de la seva medicina.

▲
Entrada principal de l'antic Pavelló de Farmàcia de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, condicionat com a aulari de la Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma.

ISBN: 978-84-608-3724-4

9 788460 837244

L'ensenyament de la Medicina a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau Des de l'Edat Mitjana als nostres dies

L'ensenyament de la Medicina a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Des de l'Edat Mitjana als nostres dies.

Jordi Casademont Pou

Jordi Casademont Pou
Barcelona 1956,

Llicenciat en Medicina per la Universitat Autònoma de Barcelona el 1980. Va fer la residència de Medicina Interna a l'Hospital Clínic de Barcelona, on posteriorment s'incorporà com a adjunt i assolí la categoria de consultor sènior. Ha fet estades formatives de llarga durada a Canadà i a París. A més de la vessant assistencial en Medicina Interna General, ha seguit línies de recerca en malalties musculars i particularment en malalties mitocondrials. L'any 2005 es va incorporar com a director de Servei de Medicina Interna a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i com a professor titular de Medicina de la UAB.

És president de la comissió de malalties cròniques del Fondo de Investigaciones Sanitarias (FIS) de l'Institut Carlos III, i assessor del Ministeri de Sanitat per a temes formatius. Ha publicat uns 200 articles en revistes mèdiques, capítols de llibres, ha rebut més d'una vintena d'ajuts competitiu i diversos premis i distincions. En el camp de la història de la Medicina ha publicat, en la mateixa col·lecció, una monografia sobre la Història de la Medicina Interna a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

 HOSPITAL DE LA
SANTA CREU I
SANT PAU
FUNDACIÓ PRIVADA

L'ensenyament de la Medicina
a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
Des de l'Edat Mitjana als nostres dies.

Jordi Casademont Pou

Edició

Fundació Privada Hospital de la Santa Creu i Sant Pau
C. Sant Antoni Maria Claret, 167
08025 Barcelona
Espanya

Autor

Jordi Casademont Pou

Disseny gràfic

Santi Porta Navarro

Il·lustració coberta

Passi de visita a l'antic Hospital de la Santa Creu.
Cortesia de la família del Dr. Vicenç Artigas

Fotografies

Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau: pàgs. 29, 45, 54-55, 58, 59, 60, 61, 64, 65.
Biblioteca Nacional de París: pàg. 14.
deartesethistoria.wordpress.com: pàg. 30.
empezandoaempezar.blogspot.com: pàg. 23.
Família del Dr. Vicenç Artigas: pàg. 57.
Francesco Gasparetti (CC BY 2.0): pàg. 18.
Institut d'Estudis Ilerdencs. Servei d'Arxiu i Llegats: pàg. 36
Memòria Digital de Catalunya: pàg. 47.
Museu d'Història de la Medicina de Catalunya: pàg. 48-49.
Museu Picasso de Barcelona, Fundació Picasso-Reventós: pàg. 33.
Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya: pàgs. 34-35, 39, 40, 41.
Robert Ramos ©: pàg. 19.
Universitat de Barcelona: pàgs. 24, 46, 53.
Wikimedia Commons: pàgs. 8-9, 13, 16, 17, 18, 21, 25, 28.

Impressió

Sprint Copy S.L.

© del text: Jordi Casademont Pou

© de les imatges: els seus autors

© Fundació Privada Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, Barcelona, 2015

ISBN: 978-84-608-3724-4

Dipòsit legal: B.26919-2015

Dedicatòria

Als estudiants de Medicina de la Unitat Docent de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i, per extensió, de tot Barcelona. Perquè coneguin la història dels que, com ells, precedint-los i en el mateix entorn, van triar la millor de les professions.

Agraïments

Aquest treball no hauria estat possible sense l'ajut de Pilar Salmerón i Miquel Terreu, de l'Arxiu Històric de l'Hospital, del Departament de Comunicació de la Fundació Privada, i del Dr. Josep Danon, que ha tingut l'amabilitat de fer-ne una lectura crítica. Es tracta d'un recull d'informació fonamentalment obtinguda de llibres, revistes i internet, i documents diversos provinents de l'Arxiu Històric de l'Hospital. Demano excuses si conté errors que no he sabut detectar. També vull agrair a la MIA haver mostrat interès en la seva publicació amb motiu del 50è aniversari de la creació de la Universitat Autònoma de Barcelona i el retorn de l'ensenyament de grau a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

L'ensenyament de la Medicina es basa en 3 pilars fonamentals, els estudiants, els professors i els pacients. Els hospitals i centres de salut són la principal escola de formació i han de caminar plegats amb les universitats. Aquest principi que avui sembla ben evident, no sempre ho ha estat.

La lectura d'aquest llibre ens porta, a través de la història, a seguir l'ensenyament de la Medicina en el que va ser el primer hospital universitari del nostre país, l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

El Dr. Casademont, excel·lent internista i professor, ens descobreix la seva faceta com a historiador. Una magnífica iniciativa en el marc del 50 aniversari de la creació de la Universitat Autònoma de Barcelona que l'octubre de 1968 va començar la seva activitat docent a les dues primeres facultats: Lletres, al Monestir de Sant Cugat i Medicina, a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

Manel Armengol i Carrasco

Degà

Facultat de Medicina

Universitat Autònoma de Barcelona

El metge és aquell home o aquella dona que ha adquirit els coneixements científics, les habilitats suficients i l'actitud adequada per tractar de curar els seus pacients i, quan això no és possible, per intentar alleujar la malaltia.

Aquesta professió d'atendre els nostres malalts és inseparable de l'activitat docent, que vol dir l'estudi constant i la transmissió dels nostres coneixements i la nostra expertesa a aquells joves que comencen.

Per això els hospitals de prestigi actuals són centres de curació, però també d'ensenyament, formació, educació i aprenentatge. Però aquesta orientació no ha estat sempre evident.

En aquesta monografia es fa un repàs de la història de l'ensenyament i aprenentatge de la medicina al llarg dels segles en l'entorn de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Crec que és una iniciativa molt valuosa perquè demostra que aquesta vocació està present en l'essència de l'Hospital pràcticament des de la seva fundació.

Cal felicitar-nos per la iniciativa.

Albert Salazar i Soler

Director Gerent

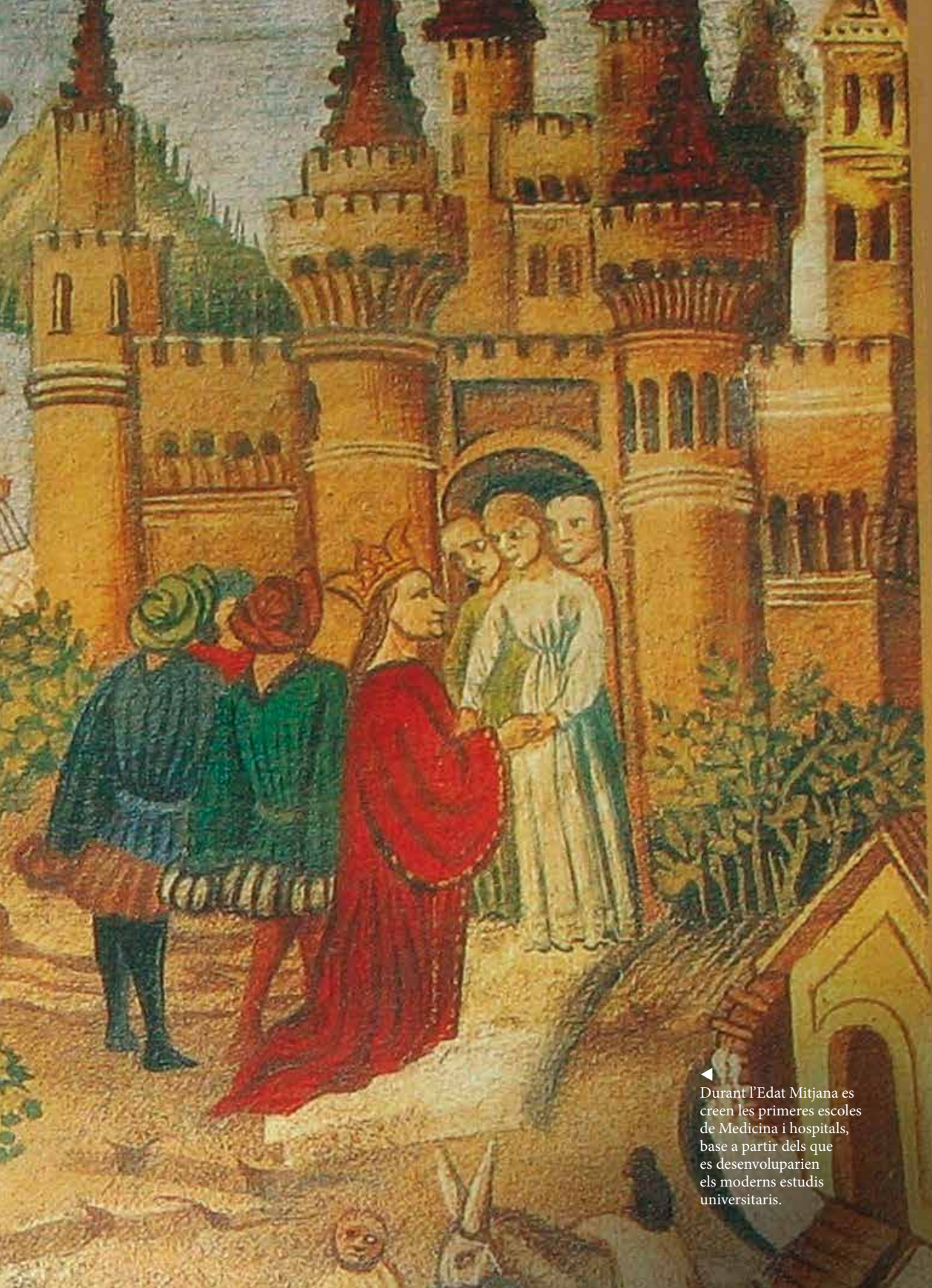
Hospital de la Santa Creu i Sant Pau

Índex

DES DE L'EDAT MITJANA AL SEGLE XVII	8
La universitat medieval a Occident	10
Origen del concepte “universitat”	12
Funcionament de la universitat medieval	13
El cas concret dels estudis de Medicina en la universitat medieval	14
Facultats de Medicina rellevants	15
Necessitat de ser universitari per ser metge	16
Cirurgians	19
Consolidació de la universitat a Europa: el Renaixement	20
La universitat a Barcelona: marc general	22
L'ensenyament de la Medicina a la Corona d'Aragó	24
L'ensenyament de la Medicina a la Universitat de Barcelona	25
Funcionament de la Facultat de Medicina a la Universitat de Barcelona	27
Entrada en escena de l'Hospital de la Santa Creu	28
SEGLE XVIII	34
Facultat, Hospital i fets polítics	36
Estratègies de la ciutat per mantenir els estudis de Medicina	38
El Reial Col·legi de Cirurgia	38
L'Acadèmia de Medicina Pràctica	41
Les relacions entre l'Hospital i la Facultat	42
Els estudiants	45
SEGLE XIX	48
El retorn de la Facultat de Medicina a Barcelona	52
Canvis en el plans d'estudis	52
SEGLE XX	54
La separació entre la Facultat i l'Hospital	56
Trasllat de l'Hospital: de la Santa Creu a la Santa Creu i Sant Pau	58
Recuperació de la docència de grau durant la Universitat Autònoma del 1932	62
La Universitat Autònoma del 68	63
Reflexions a mode d'epíleg	67
Bibliografia	69

DES DE
L'EDAT
MITJANA
AL
SEGLE
XVII

▶ Durant l'Edat Mitjana es creen les primeres escoles de Medicina i hospitals, base a partir dels que es desenvoluparien els moderns estudis universitaris.

Els *Studium* de l'Alta Edat Mitjana perseguien educar els eclesiàstics joves, en un moment en què la població general tenia una formació molt deficient.

LA UNIVERSITAT MEDIEVAL A OCCIDENT

Origen del concepte “universitat”

La universitat, com a mínim en els seus inicis, s'ha de considerar un producte de la cristiandat llatina medieval i, per tant, una institució característica del que és l'Europa Occidental actual.

Durant l'Alta Edat Mitjana, entre l'ensorrament de l'Imperi Romà d'Occident l'any 476 i l'any 1.000, tots els ensenyaments van quedar greument afectats. A l'inici es refugiaren en les escoles monàstiques i catedralícies i perseguiren educar els eclesiàstics joves en un moment en què la població general tenia una pobríssima formació. Reben el nom d'*Studium*. S'hi ensenyava fonamentalment Filosofia o *Arts Liberals*, concepte equivalent en aquell moment. Se les anomenava Arts Liberals perquè eren pròpies de qui comptava amb recursos econòmics i, per tant lliures, a diferència dels aprenentatges que tenien com a objectiu preparar-se per guanyar-se la vida treballant. Les matèries que s'hi ensenyaven eren set, dividides en el *Trivium*, o ensenyança literària (Gramàtica, Retòrica i Dialèctica), i el *Quadrivium*, o ensenyança científica (Aritmètica, Geometria, Astronomia i Música). Carlemany (742-814 d.C.) va afavorir la consolidació de les escoles existents sota responsabilitat dels monestirs i bisbats i la creació de noves escoles dependents dels municipis i de les corts, el que motivà una més variada procedència dels estudiants. Aviat es veié que els *Studium* proporcionaven personal ben preparat per a les tasques clericals i per ostentar càrrecs civils rellevants, i això feu que l'Ésglésia i el poder secular hi mostressin interès progressiu i sovint els agafessin sota el seu mecenatge.

Amb el temps i a mida que anem entrant en la Baixa Edat Mitjana (segles XI al XV), alguns d'aquests *Studium* van adquirir gran reconeixement. Els més notables rebien el títol

d'*Studium Generale* si acomplien quatre condicions: 1.- Estar oberts a estudiants de procedència geogràfica diversa; 2.- Permetre proseguir estudis superiors en matèries concretes de les pròpies Arts Liberals però també en Dret, Teologia o Medicina, que eren les carreres considerades majors a l'Edat Mitjana; 3.- Disposar de diversos mestres o professors per a cada una de les ensenyances, i 4.- Tenir un reconeixement papal o reial, el que rebia el nom d'ecumènic. Si hi mancava d'alguna d'aquestes condicions, quedava en una categoria inferior, com a *Studium* particular. Aquests es caracteritzaven per no complir amb una suficient oferta de sabers o per estar restringits localment, per procedència d'escolars i mestres, o per l'autoritat que l'havia constituït (municipi, ordre religiosa, bisbe, etc.).

Per protegir-se d'ingerències no acadèmiques, de manera similar a les associacions gremials per al desenvolupament i protecció dels interessos d'un ofici, neix la *Universitas*, com a corporació de col·laboració entre mestres i aprenents. El terme *Universitas* en llatí tenia el significat d'agrupació, corporació o gremi. Per exemple, a Catalunya, els pobles entesos com a un conjunt de ciutadans que per defensar els seus interessos formaven una unitat jurídica se'ls coneixia amb el nom d'universitats. És per això que encara trobem la denominació d'universitat en petites poblacions catalanes que mai han tingut un centre d'ensenyament superior. El nom fa referència simplement a la denominació que reberen com a municipis. Va ser d'aquest concepte de persona jurídica formada per una pluralitat i diversitat de persones físiques d'on va sorgir el nom d'universitat per a les agrupacions d'estudiants i professors. És el que s'anomena *Universitas Magistrorum et Scholarium*.

Per tant, "universitat" en l'origen no indicava un centre d'estudis sinó un gremi, sindicat o associació corporativa que protegia els interessos de les persones dedicades a l'ofici del saber. De fet, els mestres d'aquelles universitats primitives

La universitat
neix com una
corporació de
col·laboració
entre mestres
i estudiants.

Tant l'Església com els poders civils aviat van mostrar interès en protegir una institució, la universitat, que els proporcionava personal ben qualificat per a les seves funcions.

sovint ensenyaven al seu domicili. El concepte d'*Studium Generale* o Estudi General aniria més lligat al lloc on s'impartien sabers múltiples. De tota manera el límit entre els dos conceptes es superposà i, per a alguns autors, el d'universitat hauria anat adquirint, progressivament, la significació d'Estudi General. A finals del segle XIV, la paraula universitat s'utilitzà ja àmpliament amb el significat que té en l'actualitat.

La universitat permetia una discussió i crítica d'idees que no s'hauria permès en altres entorns i se li atribuïa un caràcter d'*Alma Mater* en el sentit d'engendrar i transformar l'home per obra de la ciència i el saber. Tot plegat va ser tolerat, reconegut i, en darrera instància, protegit per papes, reis i la naixent burgesia dels municipis que, d'alguna manera, van establir una certa competència per fundar i finançar alguns estudis, doncs a més de permetre'ls fornir-se de personal qualificat per a les necessitats de l'Església i l'administració civil, deixava constància del seu poder en el territori. Per aquest motiu les naixents universitats van anar obtenint privilegis, i fins i tot, jurisdicció pròpia. Segons de qui depenien, de vegades desbordaven l'àmbit territorial proper, i es convertien en institucions políticament i administrativament independents de la ciutat en la que es trobaven, i sovint amb problemes en les seves relacions amb les autoritats locals, tant civils com eclesiàstiques, que pretenien tenir-les sota el seu domini. No és excepcional –el cas més conegut és Cambridge– que fins i tot canviessin de ciutat quan estaven descontentes. En general buscaven una doble protecció, pontificia i règia, el que va anar configurant les peculiaritats d'unes corporacions d'àmplia projecció, amb autonomia econòmica, administrativa i jurídica.

En definitiva, la universitat es va anar configurant com una institució docent reconeguda per l'autoritat de reis i del pontífex, que tenia com a objectiu una cultura superior unificada i estava oberta a estudiants i mestres de procedència diversa. El llatí era l'instrument lingüístic d'intercanvi, els

plans d'estudi semblants i els graus vàlids per a tota la cristiandat. Aquesta definició va ser vàlida fins al segle XV quan, coincidint amb el Renaixement i l'aparició de la Reforma i els estat-nació, hi va haver una pèrdua progressiva del reconeixement com a institucions de tota la cristiandat per passar a ser universitats catòliques o protestants o d'estats concrets.

Funcionament de la universitat medieval

Els estudiants arribaven a la universitat al voltant dels catorze anys, després d'haver iniciat els estudis bàsics amb mestres que els ensenyaven a llegir i escriure, nocions d'aritmètica i un nivell suficient de llatí. El gremi de mestres universitaris es reservava el dret d'admissió dels alumnes. Els primers anys de la vida universitària es dedicaven a l'estudi d'Arts, que ja hem vist que comprenien el *Trivium* i el *Quadrivium*. Aquest coneixements estaven englobats en el que es coneixia com a facultats menors. Quan es considerava que els alumnes estaven preparats i superaven els exàmens, fet que solia ocórrer en uns sis anys, obtenien el títol de batxiller. Només una minoria continuava amb estudis més específics en qualsevol de les matèries pròpies de la facultat d'Arts o bé altres tipus de ciències en el que s'anomenava genèricament Filosofia. Cal tenir present que l'estudiant medieval generalment buscava una formació àmplia, pel que era relativament inusual que es limités a una ciència concreta. Altres estudiants seguien amb carreres més especialitzades com Medicina, Dret o Teologia en les facultats majors, facultats que no tenien totes les universitats. La universitat medieval incloïa, per tant, el que a partir del segle XIX es va segregar en l'ensenyament secundari encaminat a l'obtenció del batxillerat, pas previ a l'ensenyança universitària pròpiament dita.

El mètode d'estudi era l'escolàstic (fig. 1) i es basava en el plantejament d'un problema (*quaestio*), argumentació entorn del mateix (*disputatio*) i recerca d'una conclusió sintetitzadora (*sententia, conclusio*).

▲
Fig. 1: Classe típica de la universitat medieval. Pintura de Martín de Cervera de la Universitat de Salamanca.

▲
Fig. 2: Hipòcrates i Galè dialogant, reflex fidedigne del que fou la Medicina fins ben avançada l'Edat Mitjana. Miniatura del sgle XV.

Obtenir el títol de mestre –posteriorment doctor– permetia dedicar-se a l'ensenyament universitari en tota la cristianitat. El patrocini pontifici alliberava de la tutela d'escoles i poders eclesiàstics i municipals locals i, de fet, era habitual que els mestres ensenyessin i compartissin coneixements en diversos centres.

Els cas concret dels estudis de Medicina en la universitat medieval

Durant l'Antiguitat Clàssica la Medicina va ser objecte de controvèrsies respecte si havia de basar-se en un coneixement teoricofilosòfic o bé en l'aprenentatge pràctic. Galè (129–200 d. C.) d'alguna manera va unificar ambdues tendències en afirmar que el veritable metge havia de ser al mateix temps un filòsof capaç no solament de tractar la malaltia, sinó també d'explicar-la.

Aquest cos de coneixement mèdic hipocraticogalènic va imperar sense grans canvis durant tota l'Edat Mitjana occidental, des del segle V al XIV (fig. 2).

Mentre que en altres àmbits com ara l'Imperi Bizantí es van començar a utilitzar els hospitals amb fins docents i en el món islàmic aquesta pràctica es va utilitzar àmpliament en les escoles properes a les mesquites anomenades *madrasses*, a Occident les coses van anar més lentes. La malaltia era vista com un disseny diví, que s'havia d'acceptar amb resignació. Els hospitals començats a crear en l'Alta Edat Mitjana eren centres més orientats a acollir desvalguts que no pas amb finalitats assistencials. Van prendre el model de les infermeries monàstiques inicialment destinades a tractar els monjos massa malalts per exercir les funcions religioses. L'atenció hospitalària era molt poc especialitzada. Aquesta medicina pràctica l'exercien els sacerdots i l'objectiu era alleujar, però no guarir, ja que totes les curacions es consideraven miraculoses i, per tant, obres divines. A l'inici,

aquests hospitals primigenis estaven annexos a monestirs, però amb el temps se'n van crear d'altres com ara l'Hotel Dieu a París o el St. Thomas Hospital de Londres. Invariablement, però, mantenien un marcat caràcter religiós.

Tant la Medicina com el seu ensenyament es pot entendre que eren molt deficients i impregnats completament d'esperit religiós i poc científic. Amb sort, els metges pràctics i els estudiants coneixien la teoria hipocraticogalènica a partir dels enciclopedistes llatins com Sant Isidor de Sevilla i, amb el temps, gràcies al contacte amb els àrabs i les seves traduccions dels textos grecs i romans. Possiblement arran de la poca efectivitat d'aquesta medicina pràctica i a la idea imperant a l'Edat Mitjana que el treball manual era propi de gent de baix nivell, les concepcions teoricofilosòfiques i el poc contacte amb els malalts van ser la tònica dominant durant segles.

La Medicina
tenia com
a objectiu
alleujar, doncs
la curació es
considerava
miraculosa,
potestat
exclusiva de
Déu.

Facultats de medicina rellevants

El primer centre amb personalitat pròpia de medicina medieval va ser Salern, ciutat al sud de Nàpols, balneari de gran reputació (fig. 3). Aquí s'hi van reunir influències de les principals escoles mèdiques de l'antiguitat provinents de les cultures grega, llatina, hebrea i àrab. Des del segle X, va estar relativament lliure del control clerical, malgrat que la majoria dels seus professors eren metges-clergues benedictins o dominics que van acceptar les doctrines hipocràtiques. Va assolir el màxim prestigi durant els segles XII i XIII. Allà es van recopilar textos d'Hipòcrates, Galè i altres autors clàssics, que es van refondre en cinc llibres sota el títol d'*Ars Medicinae* o *Articella*. Posteriorment s'hi van afegir textos àrabs d'Avicena, Rhazes, Ali Abbas i Averroes. Hi va treballar el metge cartaginès Constantí l'Africà (mort el 1087 d.C.), gran traductor de Galè i divulgador de la saviesa mèdica grega i àrab; els seus comentaris sobre els textos clàssics van influir en totes les escoles durant molts anys (fig. 4).

►
Fig. 3: Escola de Medicina de Salern segons una miniatura del segle XII d'una traducció al llatí del Canon d'Avicenna.

A Salern també es va escriure l'*Antidotarium Salernitanum*, primera farmacopea medieval. L'ensenyament, no obstant, seguia sent molt teòric, basat en el comentari d'aquests textos i les relacions entre la teoria mèdica i els tòpics generals de la filosofia natural.

Aquesta escola de Medicina va declinar cap a finals del segle XIII, encara que el seu esperit va seguir influint sobre les escoles de Medicina de les llavors naixents universitats medievals: Bolonya, París, Òxford i Montpeller, a les quals seguirien ràpidament Tolosa, Salamanca, Valladolid, Nàpols, Pàdua, Cambridge i Viena. Aquests estudis de Medicina els hem de considerar, de fet, els antecessors de les nostres actuals facultats de medicina.

Necessitat de ser universitari per ser metge

A partir del segle XIII, per exercir la medicina es comença a exigir formació reglada. A la Corona d'Aragó, per exemple, abans d'haver-hi universitats en sentit estricte, hi ha constància d'un document de les Corts de Montsó de 1285, on es

fa referència a la necessitat de passar un examen a qui vulgui exercir de metge davant de “prohoms reconeguts de la medicina”. Sembla que és al Regne de Sicília, sota l'emperador Frederic II (1194–1250), que es regula per primera vegada els estudis universitaris que havien de cursar els aspirants al títol de metge. Això coincideix amb la progressiva prohibició perquè els eclesiàstics puguin actuar com a metges i es comença a perseguir l'intrusisme.

A partir del segle XIII es comença a exigir una formació reglada per poder exercir de metge.

◀ Fig. 4: Pacients ensenyant l'orina a Constantí l'Africà de Salern. Miniatura medieval d'autor desconegut.

Els estudis de Medicina pràcticament es limitaven a la lectura i comentaris de textos d'autors clàssics.

L'estudiant baixmedieval de Medicina (segles XI–XV) havia d'haver obtingut prèviament el grau de batxiller en una facultat menor d'Arts Liberals, com hem vist. És interessant constatar que aquest títol de Batxiller en Arts encara ara es dona als estudiants de Medicina d'algunes facultats del Regne Unit com Òxford i Cambridge en forma de *Batchelor in Arts* (B.A. abreviat), després de tres primers anys d'estudis universitaris genèrics abans de començar els estudis de Medicina pròpiament. L'ensenyament baixmedieval seguia sent molt teòric i el model docent era l'escolàstic. El nombre d'estudiants era reduït i les facultats de Medicina contaven a tot estirar amb dues o tres càtedres, anomenades de *Prima*, *Vespres* i *Mètode*. Els ensenyaments en la de *Prima* i *Vespres* eren variables, es basaven en la lectura de textos i aforismes d'autors clàssics i rebien el nom per l'hora en què s'impartien. En la de *Mètode* s'ensenyava la Terapèutica del moment. El grau de llicenciat en Medicina donava accés a la pràctica mèdica, si bé a partir dels segles XIII i XIV es va començar a exigir passar una temporada sota la tutela d'un metge experimentat. Entre els professors de medicina van destacar Tadeo Alderotti de Bolonya (1210–1295) (fig. 5), que va

► Fig. 5: Vista actual de la Universitat de Bolonya. Tadeo Alderotti (1210–1295), un dels seus professors, hi va introduir els *consilium* o recopilació de casos mèdics amb comentaris i recomanacions, en el que es podria considerar com unes primitives històries clíniques.

introduir els *consilium* o recopilació de casos mèdics amb comentaris i recomanacions, en el que es podria considerar com les primeres històries clíniques; Arnau de Vilanova (1235–1313), possiblement el metge més important que hi ha hagut mai en l'àmbit de l'antiga Corona d'Aragó i docent a Montpeller (fig. 6); i Pietro d'Abano (1250–1315) de Pàdua. Al voltant del 1300 a Bolonya, 1340 a Montpeller i 1465 a Pàdua es va exigir als estudiants l'assistència a la dissecció d'un cadàver humà, procediment que va anar gradualment suplint les lliçons anatòmiques en animals.

Cirurgians

És important tenir present que l'ensenyament de la Cirurgia, en aquesta època no es feia a les universitats. Els cirurgians s'agrupaven en gremis, doncs durant l'Edat Mitjana es va establir una clara separació conceptual entre les activitats medicofilosòfiques dels metges i el treball exclusivament manual dels cirurgians. Només en universitats amb un marcat caràcter laic i escassa influència religiosa com Montpeller, Bolonya i després Pàdua es van establir estudis universi-

◀ Fig. 6: Arnau de Vilanova en una estàtua de la façana del Pavelló de l'Administració del Recinte Modernista. Fou docent a Montpeller, ambaixador, metge de Pere II i Jaume II i de diversos papes. Fou una personalitat molt influent en el seu temps, destacant en els camps de la medicina, però també en teologia i filosofia.

És durant el Renaixement que es comença a considerar important el contacte directe amb el malalt.

taris de Cirurgia. A la Corona d'Aragó, relativament aviat se n'imparteixen a Lleida i València. Malgrat que la separació entre metges i cirurgians va anar evolucionant amb el temps, en la pràctica, ambdues professions no es van unificar fins al segle XIX, tal com veurem més endavant.

CONSOLIDACIÓ DE LA UNIVERSITAT A EUROPA: EL RENAIXEMENT

L'Humanisme renaixentista de finals del segle XV i XVI recupera els textos clàssics a través de les traduccions directes i no a través de les fetes pels àrabs. Vesali (1514–64) impulsa l'ensenyament de l'anatomia a la Universitat de Pàdua mitjançant les disseccions del cadàver humà i escriu l'obra *De Humani Corporis Fabrica*, que es pot considerar el cim del coneixement mèdic del Renaixement (fig. 7). A moltes facultats es construeixen amfiteatres anatòmics. La Matèria Mèdica renaixentista (que podríem equiparar a la Terapèutica actual) progressa a través dels coneixements botànics i es creen els jardins botànics hereus dels horts monàstics medievals.

Al costat d'això i també a Pàdua, possiblement la universitat amb més prestigi en l'ensenyament de Medicina del moment, es revitalitzen els antics mètodes docents hipocràtics basats en el contacte directe amb el malalt allitat (la paraula “clínica”, precisament, prové de *kline*, “llit” en grec), inspecció superficial, presa del pols i anàlisi visual i gustatiu de l'orina. D'alguna manera es va una mica més enllà de l'ensenyament gairebé exclusivament teòric dels segles medievals.

La invenció de la impremta facilita la difusió dels textos antics. També comencen a proliferar textos en llengua vernacla, a l'inici fonamentalment dirigits als cirurgians, doncs molts d'ells –els anomenats romancistes– no coneixien el llatí. L'accés a la informació s'amplia de forma extraordinària.

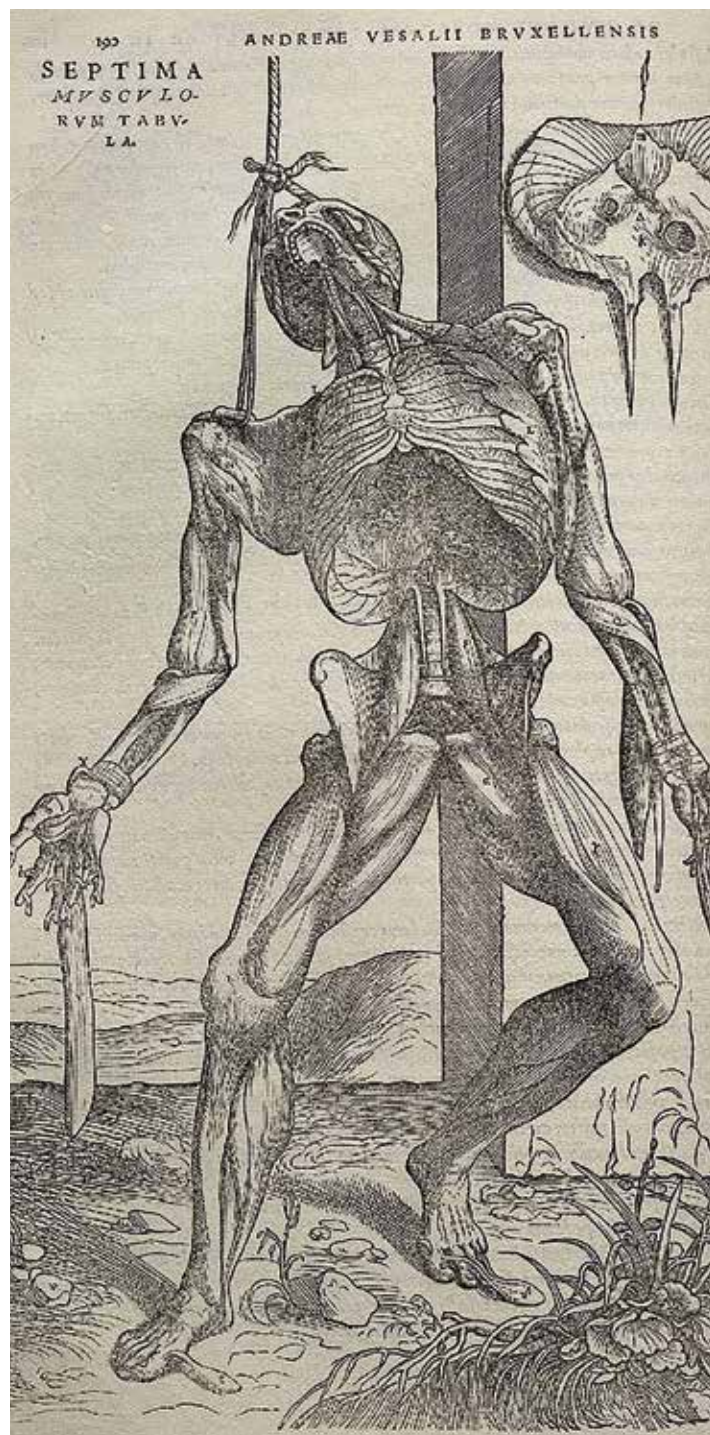

Fig. 7: Estudi anatòmic de l'obra *De Humani Corporis Fabrica* de Vesali (1514-1564). Professor a Pàdua, Vesali va revolucionar l'estudi de l'Anatomia durant el Renaixement i va tardar molts anys en ser superat.

La universitat
a Barcelona
neix
tardanament.
Malgrat la
voluntat reial,
el Consell
de Cent
s'hi mostrà
reticent
durant molts
anys.

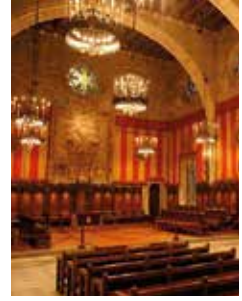
LA UNIVERSITAT A BARCELONA: MARC GENERAL

Durant l'Edat Mitjana i de forma similar a altres ciutats europees, a Barcelona es fundaren un seguit d'estudis dependents de l'Església o del Consell de Cent on s'hi ensenyaven matèries diverses. Els reis de la Corona d'Aragó també hi participaren d'alguna manera, doncs hi ha constància, per exemple, que el 1297 els frares dominics obtingueren una dotació de Jaume II per sostenir un estudi a Barcelona.

La universitat o Estudi General, entesa com a institució ecumènica sota el control reial o papal, neix tardanament. Joan I (1350–1396), l'amic de la gentilesa i instaurador dels Jocs Florals, va ser el primer en suggerir-ho, però fou Martí l'Humà (1356–1410) qui va intentar-ho formalment el 1398. El Consell de Cent, però, s'hi oposà rotundament durant dècades. Els motius semblen ser els recels que despertava el que la institució universitària pogués escapar a la jurisdicció del Consell barceloní i que professors i estudiants gaudissin de furs especials. Tant el Consell de Cent com l'Església local tenien ja institucions per a la instrucció dels seus conciutadans mitjançant mestres que controlaven directament i, per tant, no es veia la necessitat d'un Estudi General. Tot el que aconseguí el rei Martí fou la creació d'un Estudi de Medicina i Arts el 1401 per regular l'estudi de Medicina que a la pràctica ja es feia sense o amb poca regulació, i hi afegí la possibilitat d'atorgar el títol de Batxiller en Arts. Aquest darrer aspecte sembla que provocà el recel de les institucions docents barcelonines ja existents i protestes de l'Estudi General de Lleida, que era la institució que tenia el privilegi d'atorgar aquest títol en el Principat des del 1300 en exclusiva. Per tant, l'Estudi de Medicina i Arts no arribà a funcionar tal com es pretenia fins molts anys més tard. De moment, es limità a regular l'ensenyament de la Medicina, mentre que les Arts Liberals se seguiren ensenyant als diversos estudis que estaven sota la jurisdicció de la ciutat o d'institucions eclesiàstiques.

El 1450 el Consell canvia de parer possiblement conscient del prestigi creixent que representa tenir una institució universitària i sol·licita la creació d'un Estudi General, però insistint que havia de dependre de la ciutat. Aquesta va ser una petició constant i molt característica de les universitats de la Corona d'Aragó, a diferència del que ocorregué en altres regnes cristians. Alfons el Magnànim (1396–1458) ho concedeix i sol·licita i aconsegueix la butlla del papa Nicolau V el mateix 1450, data que sol donar-se com la de la fundació formal de la Universitat de Barcelona. Circumstàncies poc clares, però, fan que l'Estudi no arribi a concretar-se i fins i tot el papa en suspèn el permís. Molt possiblement hi influí la pressió de l'Estudi de Lleida, però també el poc entusiasme de part dels consellers a l'hora d'abocar-hi recursos i l'estat de prostració en què va quedar el país després de la guerra civil durant el regnat de Joan II (1462–1472). A més, hi hagué moltes disputes referents a si l'Estudi General podria acabar essent controlat pels consellers de la ciutat, tal com aquests pretenien.

Ferran II el Catòlic (1452–1516) decidí imposar el seu criteri i, malgrat l'oposició del Consell de Cent, va posar sota l'autoritat del canceller (màxima autoritat acadèmica) de l'Estudi de Medicina els diversos estudis que hi havia dispersos per la ciutat, i li atorgà la facultat de donar en exclusiva els graus en Arts, tal com havia pretès Martí l'Humà. Sembla que el perill que la institució acabés completament fora del control de la ciutat va fer que s'arribés a un acord. Aprofitant la bonança de la primera part del regnat de Carles I (1500–1558), el 1533 es dona de nou validesa al privilegi fundacional i el Consell de Cent s'hi implica atorgant rendes per al seu funcionament i cedint l'espai que hi havia a la part alta de les Rambles entre el carrer Tallers i l'actual plaça de Catalunya per a la construcció d'un edifici. A canvi es pacta que el càrrec màxim de canceller correspondrà al bisbe, que serà assistit per un Consell directiu de 24 membres en el que participarà el municipi, a més d'estaments estrictament aca-

▲ Fig. 8: Sala del Consell de Cent, corporació municipal que tingué molta influència en la gestació i funcionament de la universitat a Barcelona.

dèmics. Els ciutadans també hi contribuïren amb donacions econòmiques. El 1539 es van iniciar les classes al nou edifici, i la plena activitat acadèmica de l'Estudi General de Barcelona de totes les facultats, inclosa la de Medicina, s'aconseguí finalment el 1559 (fig. 9).

L'ENSENYAMENT DE MEDICINA A LA CORONA D'ARAGÓ

Ja hem vist que durant l'Alta Edat Mitjana s'arribava a l'exercici de la professió de metge sense seguir una carrera universitària. En els regnes hispànics aquest ensenyament no reglat, sovint mitjançant la pràctica d'uns quants anys al costat d'un mestre, es va allargar en el temps i va coexistir durant molts anys amb els incipients ensenyaments universitaris. De fet és el que els va anar quedant a les poblacions àrabs i jueves, que sovint es formaven en madrasses i sinagogues, doncs tenien vetat l'accés a la universitat. Vist que l'ensenyament a la universitat oficial encara ben entrada la Baixa Edat Mitjana es limitava a la lectura dels clàssics, no és d'estranyar que la formació que rebien fos sovint superior des del punt de vista pràctic. D'aquí la importància dels metges àrabs i posteriorment jueus en els diferents regnes de la Península Ibèrica durant l'Edat Mitjana, fins al seu anorreament o expulsió.

►
Fig. 9: Estudi General de Barcelona, situat al capdamunt de les Rambles, a l'altura del carrer Tallers. Darrere l'edifici quedaria l'actual plaça de Catalunya. A la dreta es veuen les dues torres de l'antic Portal de Santa Anna de la primera muralla medieval del segle XIII, dita de Pere el Gran, actualment desaparegudes. A la façana de l'Estudi es pot veure l'escut de Carles I. El dibuix és de quan ja s'havia convertit en una caserna d'artilleria.

L'inici regulat de l'ensenyament de la Medicina a la Corona d'Aragó l'hem de situar en la Universitat de Montpeller. Té uns orígens molt antics, tot i que no es creà oficialment fins el 1289 (fig. 10). Va estar sota domini català durant uns cent anys, per herència de la mare de Jaume I, encara que no era de tradició catalana, sinó occitana. Durant aquesta etapa cal destacar-hi la presència del ja citat Arnau de Vilanova com a docent. Amb la fundació de l'Estudi General de Lleida el 1300 per Pere II, i posteriorment els de Perpinyà, Osca i València, tenim el mapa de les opcions de formació acadèmica formal dels estudiants barcelonins fins al segle XV. Els que no podien o no volien desplaçar-se, a Barcelona podien encara formar-se de la manera clàssica: l'estudiant es posava sota la tutela de metges o bé formats ens institucions acadèmiques o, més habitualment, mitjançant el model obert d'ensenyament, i seguien un aprenentatge sense cobertura de cap institució.

El primer lloc on l'ensenyament de la Medicina fou oficial en l'àmbit de la Corona d'Aragó fou Montpeller, on hi ensenyà Arnau de Vilanova.

L'ensenyament de medicina a la Universitat de Barcelona

La fundació de l'Estudi de Medicina de Barcelona el 1401 pel rei Martí va permetre una formació reglada en Medicina de manera més o menys continuada a partir de llavors. És evident que no va ser una creació a partir del no-res, sinó que era l'endreqament d'activitats que es venien desenvolupant

Fig. 10: Façana sud de la Facultat de Medicina de la Universitat de Montpeller, adossada a la catedral de Sant Pere. En primer terme hi ha les torres que flanquegen l'entrada a la catedral. Imatge de domini públic.

Després de
Montpeller
i abans de
Barcelona,
s'obriren
estudis a
Lleida, Osca i
València.

de manera poc ordenada fins llavors. Cap el 1431 es considerà adient reunir tots els mestres de Medicina en la mateixa seu, per intentar limitar els ensenyaments que s'efectuaven en els domicilis dels propis metges o, en tot cas, limitar-los a la pràctica assistencial. S'emprà un edifici situat prop del Forn d'en Ripoll, en el carrer actual del mateix nom. És el que podríem considerar com el primer edifici de la Facultat de Medicina de Barcelona.

La nova concepció de l'ensenyament de la Medicina promoguda per la universitat va ser molt ben acollida perquè, a més de tenir interès individual (els llicenciats universitaris, a més de formar-se amb les garanties pròpies de l'època, podien aspirar a millors honoraris), semblava un model òptim per resoldre problemes de salut pública i, per tant, d'interès ciutadà. És per això que els Consells de les ciutats, no només a Barcelona, sinó en tot l'àmbit de la Corona d'Aragó, van lluitar molt per tenir-los sota el seu control i, en conseqüència, van donar-los cobertura i suport. L'estructura de la universitat unificada comportà que, a Barcelona, el Govern de Cent tingués molt de pes en l'organització de la facultat, l'elaboració d'estatuts i la provisió de càtedres. En contrapartida, els metges barcelonins aconseguiren una posició social preeminent en el govern de la ciutat i molts d'ells accediren al càrrec de consellers i a la categoria de ciutadans honrats i cavallers.

La definitiva unificació de l'Estudi de Medicina amb l'Estudi General el 1559 va donar un impuls fonamental als ensenyaments mèdics universitaris. Entre altres coses va permetre que l'ensenyament teòric es fes a l'edifici del capdamunt de les Rambles, ja que el del carrer d'En Ripoll havia quedat insuficient. A partir d'aquest moment sembla que es començà a considerar la conveniència que la Medicina deixés de ser una matèria únicament "llegida" a la facultat per part dels professors i que els estudiants fessin una pràctica assistencial al costat d'un metge experimentat per poder accedir a la titulació. Fou molt important en aquest sentit el que havia

succeït a partir de 1541 a la Universitat de Pàdua, on es va iniciar una ensenyança clínica mitjançant demostracions a la capçalera del llit dels malalts hospitalitzats.

Funcionament de la Facultat de Medicina a la Universitat de Barcelona

A l'inici, la facultat funcionà amb les tres càtedres clàssiques de *Prima*, *Vespres* i *Mètode*, però progressivament se n'hi afegiren d'Anatomia, Cirurgia (el 1562, anterior a les de Salamanca, Valladolid i Alcalà), de Simples (medicaments basats en herbes fonamentalment), de Pràctica (equivalent a Patologia General i Terapèutica Clínica) i, de fet, cap a finals del segle XVI ja comptava amb vuit càtedres, xifra semblant a la de València, quan Salamanca, per posar un exemple, en tenia sis o Alcalà només quatre. És interessant destacar la càtedra de Cirurgia, fet característic de les facultats de la Corona d'Aragó on l'Estudi General de Lleida ja en tenia una a partir de 1320, a diferència del que succeïa en les facultats d'altres països, on la Cirurgia seguí allunyada de la universitat encara durant molts anys.

Ja des de l'inici de la universitat unificada s'establí que els catedràtics no s'havien de limitar a llegir sinó que havien de mantenir discussions amb els seus estudiants. També havien de fer una o dues "anatomies" a l'any, durant els mesos d'hivern per raons òbvies de conservació dels cadàvers i, d'abril a agost, sortides al camp per herboritzar. Durant els tres primers anys de la carrera s'exposaven les bases doctrinals de la Medicina basades en un galenisme hipocràtic. Posteriorment s'iniciava la part pràctica, amb la visita a malalts junt amb un metge col·legiat a la ciutat.

La unificació sota el paraigües de l'Estudi General dels estudis de Medicina amb la resta d'estudis universitaris i l'arribada dels moviments renaixentistes van propiciar un impuls renovador remarcable. És per això que es considera que al segle XVI la

Amb el trasllat a l'edifici de les Rambles al segle XVI, la Facultat de Medicina de Barcelona assoleix uns nivells remarcables.

▲
Fig. 11: Coberta del llibre *De Cordis Hominis Disquisitio Physiologico-Anatomica* (1694) de Joan d'Alós. L'autor defensava el concepte de la circulació de la sang descrit per William Harvey, malgrat la forta contestació que suscitava entre molts sectors de la classe mèdica del moment.

Facultat de Medicina assoleix a Barcelona uns nivells d'excel·lència que l'acosten a la de València, sens dubte la més puntera en l'àmbit de la Corona d'Aragó en el Renaixement.

Barcelona, però, va patir de manera intensa les influències de la Contrareforma i les idees promogudes pel Concili de Trento, i va entrar en un estat de certa apatia que es va mantenir durant pràcticament tot el segle XVII. Hi ha, evidentment, notables excepcions. Entre elles cal destacar Jacint Andreu, metge de Don Joan d'Àustria, autor de les *Practicae gotholanorum at curandis morbis*; Joan Francesc Rossell, autor d'obres sobre la febre i la pesta; i el seu deixeble, Joan d'Alós. Aquest darrer fou protometge del Principat (metge delegat pel rei per a vigilància de les normes deontològiques i, més endavant, responsable que s'hagués passat un examen previ a l'exercici de la Medicina) i autor d'una *Pharmacopea catalana* i treballs sobre la circulació de la sang (fig. 11). Encara que poc destacable en l'àmbit internacional, la facultat seguí permetent un model raonable de formació clínica i científica. Era un model concebut, suportat i suficient per a les elits urbanes que finançaven la universitat i que, de fet, en la pràctica, la governaven. Els problemes de salut pública i privada en una ciutat que havia assolit una complexitat considerable eren resolts satisfactòriament si es tenen en compte els estàndards de l'època, que era el que es perseguia.

ENTRADA EN ESCENA DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU

El mateix any 1401 de la fundació de l'Estudi de Medicina i Arts de Barcelona es fundà l'Hospital General de la Santa Creu, a partir de la unificació de sis petits hospitals que hi havia a la ciutat, dependents de l'Església o del Consell de Cent (fig. 12).

No hi ha constància d'una relació formal entre l'Hospital i l'Estudi. No obstant, alguns dels metges que treballaven a

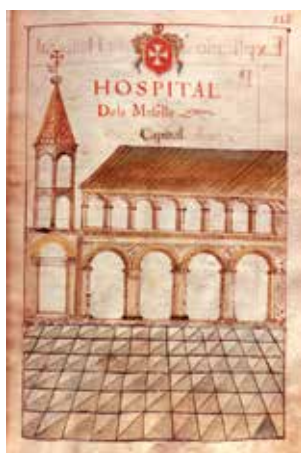
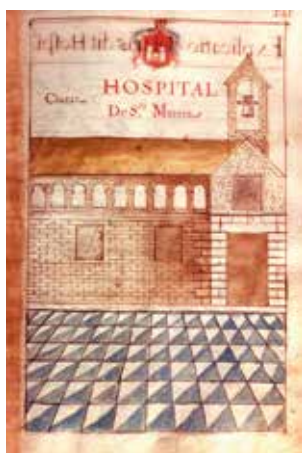
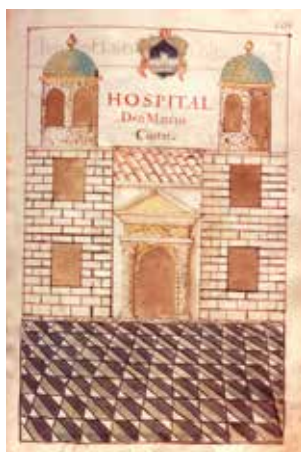

Fig. 12 - L'Hospital de la Santa Creu es va configurar a partir de la fusió de sis hospitals més petits que hi havia a Barcelona. En l'anomenat Llibre de Taula, de 1674, hi ha la representació de les sis institucions:
 1. L'hospital dels peregrins, també anomenat de Santa Eulàlia del Camp o de Santa Anna, situat prop del Portal Nou. 2. El del canonge Colom situat en els terrenys on hi ha la capella del que seria el nou Hospital de la Santa Creu. 3. El del canonge Vilar o de Sant Maties, no gaire lluny del de Sant Llàtzer, al punt on actualment la plaça del Pedró esdevé el carrer de Sant Antoni Abat. 4. El d'en Bernat Marcús a la plaça que actualment porta el seu nom. 5. El d'en Pere Desvilar, també conegut com de l'Almoina o de Santa Marta, situat en l'actualment desaparegut Pla d'en Llull, a la vora del Born. 6. Finalment el dels malalts mesells (leprosos), també anomenat de Santa Margarida o de Sant Llàtzer en l'actual plaça del Pedró

l'Hospital eren, al mateix temps, professors de l'Estudi de Medicina. Així, se sap que Pere de Coll, “mestre d'Arts i en Medicina” i que atengué malalts a l'Hospital fins al 1414, “llegia Medicina a l'Estudi de la Ciutat”. Hi ha altres exemples.

Els hospitals del segle XV eren més propers als altmedievals que als actuals. S'hi atenia gent realment molt pobre, que no tenia cap altra possibilitat per rebre atenció i mantenien una orientació més social que mèdica. La majoria de ciutadans, quan tenia un problema de salut, recorria a la Medicina no hospitalària a través de sanadors de tot tipus, incloent apotecaris, herboristes, llevadores, cirurgians-barbers o, fins i tot, a qui oferia cures miraculoses mitjançant remeis sobrenaturals. Els metges col·legiats eren cars i, per consegüent, estaven reservats a qui disposava de recursos econòmics. També cal tenir present que la línia de separació entre una persona que no formés part de les elits privilegiades i la pobresa era molt tènue, doncs qui deixava de treballar i, per tant, d'accedir a ingressos regulars, amb molta facilitat s'abocava a la misèria. Això feu que s'anessin desenvolupant sistemes de caritat que permetien als gremis, parròquies, associacions, etc., donar suport als malalts pobres. L'Hospital de la Santa Creu (fig. 13), en aquest sentit, fou força innovador, doncs des de l'inici contractà metges com a part de la seva funció caritativa, per defugir el paper que sovint tenien els hospitals del segle XV de ser un lloc on “ben morir”. Però això no treia que l'ingrés hospitalari comportés, per als malalts, l'estigma de pobre i marginat, i és per això

►
Fig. 13: Escut d'Armes de l'Hospital de la Santa Creu, fusió dels escuts de la ciutat de Barcelona i del Capítol Catedralici.

que qui podia ho evitava. Entre aquesta percepció i el fet que la Medicina al segle XV era encara un ciència molt teòrica, amb connotacions més filosòfiques que pràctiques, s'entén que en un primer moment no es veiés la necessitat que els estudis de Medicina haguessin de tenir massa relació amb l'Hospital de la ciutat.

Amb el temps, la relació dels metges i els estudiants de medicina amb l'Hospital anà en augment. És evident que l'Hospital representava una font d'experiències molt rica i, a més, col·laborar-hi conferia un reconeixement ciutadà que podia tenir interès en molts sentits. Recordem la interrelació que hi va haver sempre entre la professió mèdica i els poders municipals barcelonins. A més, l'experiència amb els estudiants de Cirurgia de diverses categories (professió no universitària fins al segle XVIII, com hem vist), als que s'exigia unes pràctiques per adquirir destresa, mostrà que les pràctiques fetes en els hospitals eren les que proporcionaven els professionals més ben formats. Sabem, per exemple, que un catedràtic de l'Estudi anomenat Antoni Amiguet, protometge de Ferran el Catòlic, organitzà, a principis del segle XVI, una Escola de Cirurgia privada on ensenyava en català –la majoria dels estudiants de cirurgia no sabien prou llatí– i que els alumnes assistien a les intervencions i cures que es feien als malalts ingressats a l'Hospital de la Santa Creu. Els metges, lentament i especialment a partir del model de pràctiques instaurat a Pàdua al que ja hem fet referència, anaren assumint que aquest model de pràctica assistencial podria ser traslladat a la Medicina. L'impuls definitiu que menà a la presència més o menys constant dels estudiants en l'entorn hospitalari a Barcelona fou la creació de la Càtedra de Pràctica el 1562, que aviat passà a ser considerada de les més importants del currículum formatiu, doncs s'hi ensenyava el que avui equivaldria a Patologia General i Terapèutica Clínica. Aquesta importància comportà que l'ocupés un dels metges més preeminents de la ciutat. Invariablement en aquesta època, ja tenia relació

Des de la fundació de l'Hospital de la Santa Creu el 1401, alguns dels seus metges ja tenien activitat docent reconeguda.

Els estudiants de Cirurgia, professió no universitària fins al segle XVIII, foren els primers a fer pràctiques a l'Hospital de la Santa Creu.

amb l'Hospital. El professor percebia un ajut econòmic per l'esforç que representava haver de “mostrar la pràctica ultra la lectura” als estudiants. Era aquest catedràtic de pràctica qui acompanyava els estudiants a visitar els malalts ingressats a l'Hospital, possiblement junt amb els metges que passaven visita a les tardes.

Per altra banda, les disseccions (anatomies) a les que estaven obligats a participar els estudiants de Medicina, inicialment es feien en una dependència mal condicionada de l'Estudi General, a l'edifici de les Rambles. Però una vegada instituint les càtedres d'Anatomia i Cirurgia (durant moltes temporades unificades) quedà clar que calia trobar un lloc més idoni per fer les disseccions. La disponibilitat de cadàvers relacionada amb la mortalitat que hi havia als hospitals motivà que l'Hospital General de la Santa Creu fos considerat el lloc adequat. A principis del segle XVII ja hi ha constància que les anatomies es feien en un espai anomenat el “corralet”, que de fet era el dipòsit de cadàvers de l'Hospital, i des del que es tenia accés directe a l'antic cementiri adjacent a l'Hospital (fig. 14). Aquest corralet o aula d'anatomies, amb diverses reformes, serví de teatre anatòmic fins al trasllat de la universitat a Cervera per Felip V, a principis del segle XVIII. A això hi hem d'afegir que al segle XVII també es creà un modest jardí botànic a l'Hospital de la Santa Creu, on els estudiants, també els de Farmàcia, podien fer herboritzacions amb certa facilitat.

Hem de tenir present, no obstant, que encara en aquests moments l'Hospital no tenia massa assumida aquesta vessant formativa, doncs en general li representava més problemes que beneficis. Pràcticament sempre que hagué de col·laborar en aspectes docents ho feu forçat per les circumstàncies. Tanmateix, la relació entre la Facultat de Medicina i l'Hospital de la Santa Creu s'anà fent cada vegada més estreta, encara que no hi hagués un contracte explícit com existiria avui en dia. En una ciutat on hi havia un nombre molt re-

duït de metges, els més rellevants solien tenir relació amb la universitat (“llegien” medicina d’una manera més o menys contínua en el temps) i, a més, molts d’ells tenien relació amb l’Hospital de la Santa Creu, encara que això no fos imprescindible. Els estudiants feien les pràctiques al costat de metges col·legiats, molts d’ells relacionats amb l’Hospital. Aquest oferia la possibilitat de fer molta pràctica i simultaniejar-la amb l’assistència a classes, el que era més difícil assistint a domicilis amb els metges col·legiats. Tot plegat, i de manera natural, conduí que acabés considerant-se que les pràctiques hospitalàries a l’Hospital de la Santa Creu formaven part de la formació del estudiants de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona.

L’Hospital comptava amb una aula d’anatomies i un petit jardí on els estudiants participaven en disseccions de cadàvers i en herboritzacions, activitats bàsiques en l’aprenentatge de la Medicina de l’època.

◀
Fig. 14: La dona morta, de Picasso (Barcelona 1903). Quadre pintat a partir d’una observació en el corralet, dipòsit de cadàvers del Departament d’Anatomia de l’Hospital de la Santa Creu.

Cessió Fundació Picasso-Reventós, 1983
MPB 112.109
© Successió Pablo Picasso. VEGAP, Madrid, 2015.

SEGLE XVIII

REAL ACADEMIA DE MEDICINA

◀
Façana del que fou l'edifici
del Reial Col·legi de
Cirurgia de Barcelona,
posteriorment Facultat de
Medicina i actualment seu
de la Reial Acadèmia de
Medicina de Catalunya.

Després de la Guerra de Successió, Felip V feu tancar la Universitat de Barcelona i amb ella la Facultat de Medicina, i les feu traslladar a Cervera.

FACULTAT, HOSPITAL I FETS POLÍTICS

L'any 1717, i com a repressió després de la Guerra de Successió, Felip V feu tancar la Universitat de Barcelona junt amb totes les altres de Catalunya, i en va crear una de nova a Cervera (fig. 15). L'edifici de la Universitat de Barcelona del capdamunt de les Rambles es convertí en una caserna militar fins que fou derruït junt amb les muralles de la ciutat el 1854.

Malgrat la disposició abolicionista, els estudis de Medicina van quedar parcialment a Barcelona en una situació legal mal definida. Oficialment l'ensenyament de Medicina es feia a Cervera, ciutat que no tenia hospital, però a la pràctica molts dels estudiants es quedaren a Barcelona, ciutat que tenia hospital, el de la Santa Creu, però no universitat. La majoria de catedràtics no van voler anar a Cervera, doncs no hi havia possibilitats de tenir una clientela que els permetés uns ingressos raonables. Com que el sou de catedràtic era escàs, van renunciar als càrrecs universitaris, però no per això deixaren la docència als seus deixebles. Per altra banda, fornir de professorat la facultat de Cervera costà molt i no és d'estranyar que qui acceptà aquells càrrecs habitualment no fos particularment destacat en la professió. A més, el Decret de Nova Planta imposà el tribunal del *Protomedicato*, format

►
Fig. 15: Universitat de Cervera segons un gravat del segle XVIII.

pels protometges de la Cort de Madrid, amb l'objectiu d'examinar, i concedir en exclusiva, les llicències per a l'exercici de la Medicina al Principat. Aquest tribunal havia estat creat el 1477 pels Reis Catòlics a Castella a partir d'un model instaurat per Alfons el Magnànim a la Corona d'Aragó. El fet és que el paper de la universitat passava a un relatiu segon terme, doncs qui concedia la llicència per exercir, independentment del lloc de formació, era el tribunal del protomedicat. Al Principat, el càrrec era delegat en un "tinent del Protomedicat" que solia residir a Barcelona.

Tot això suposà que durant anys, molts estudiants haguessin d'anar i venir entre Barcelona i Cervera per fer classes, pràctiques, exàmens, anatomies, etc., el que, a més, depenia de decrets i normatives variables al llarg dels anys. De fet, per evitar aquesta inseguretat en la formació, una alternativa força emprada pels estudiants barcelonins del segle XVIII era anar a estudiar fora de Catalunya, encara que això, a temporades, també va estar prohibit.

La supressió de la Facultat de Medicina de Barcelona també suposà la desaparició del Col·legi de Doctors en Medicina de la ciutat, entitat lligada a l'Estudi General de Barcelona des del 1565. Aquest Col·legi era l'encarregat del control de l'exercici mèdic mitjançant formalitats i exàmens i, en la pràctica, vigilava l'intrusisme i provava d'impedir l'activitat de les diverses professions paramèdiques. Amb la seva desaparició, i malgrat la presència del tinent del Protomedicat, els límits de la pràctica mèdica a Barcelona van quedar molt desdibuixats, fet que no es va resoldre fins a finals del XVIII. Això comportà que, al llarg d'aquest període, la ciutat de Barcelona esdevingués un pol d'atracció per a tota mena de practicants de la Medicina, fossin posseïdors d'algun tipus de llicència o, simplement, sanadors irregulars.

L'Hospital de la Santa Creu fou un element de capital importància per mantenir, encara que només en part i de manera no oficial, l'ensenyament mèdic a Barcelona. A

La impossibilitat de traslladar l'Hospital va provocar que els estudis de Medicina quedessin en una situació mal definida.

El Col·legi de Cirurgia, institució aliena a la universitat, va permetre, de nou i a partir de 1760, la formació de professionals a Barcelona.

banda de la presència i importància dels seus metges i cirurgians principals, rodejats habitualment per deixebles, s'hi seguiren fent conferències i pràctiques de dissecció de cadàvers en el teatre anatòmic com a part de l'ensenyament i de la formació dels interns de medicina i cirurgia de l'Hospital (habitualment anomenats “practicants”; vegeu més endavant).

ESTRATÈGIES DE LA CIUTAT PER MANTENIR ESTUDIS DE MEDICINA

És obvi que Barcelona va intentar repetidament aconseguir el retorn de la universitat, però la decisió borbònica de mantenir la repressió sobre la ciutat pels fets de la Guerra de Successió ho impedí durant dècades.

A partir de la segona meitat del segle XVIII dues circumstàncies comencen a modificar el panorama.

El Reial Col·legi de Cirurgia

Per un costat, el 1760 es crea el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona (fig. 16), a instàncies del català Pere Virgili, que prèviament n'havia creat un altre a Cadis a instàncies reials per a la formació de cirurgians de l'armada. L'objectiu del de Barcelona era el de dotar, aquesta vegada l'exèrcit espanyol, de bons cirurgians. Fins llavors, la formació dels cirurgians espanyols era molt deficitària. El títol, en l'àmbit del Principat, s'obtenia a través de l'antic Col·legi de Cirurgians de Barcelona, constituït segons un privilegi atorgat per Felip II més de 200 anys abans, (aquest Col·legi no s'havia traslladat a Cervera en no proporcionar formació universitària). També, encara que era una via molt menys emprada, es podia obtenir el títol a través de la Universitat de Cervera o presentant-se directament als exàmens del Protomedicat. Totes tres formes van deixar

◀ Fig. 16: Anfiteatre anatòmic de l'antic Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, actual sala Gimbernat de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.

de ser efectives a partir de la fundació del Reial Col·legi. Encara que tècnicament, com a mínim a l'inici, només formava militars, en la pràctica, una vegada obtingut el títol, alguns cirurgians renunciaven a la vida militar i així podien exercir com a cirurgians civils.

La Cirurgia encara no estava unificada amb la Medicina i, per tant, els estudis no tenien caire universitari, però per decret reial quedaven equiparats i permetien igualment atendre malalts. La titulació, per tant, en la pràctica, arribà a tenir més prestigi que la de Medicina, donada la situació dels estudis de Cervera. Els nous cirurgians no volien ser confosos amb els antics cirurgians-barbers, i ells mateixos insistiren en la necessitat que se'ls reconegués com a cirurgians-metges, el que d'alguna manera aplanava el camí a la futura unificació d'ambdues professions.

El Col·legi s'ubicà en un edifici de nova construcció en uns terrenys expropiats forçosament a l'Hospital de la Santa Creu, en una ciutat, recordem, ocupada militarment. És l'edifici que actualment ocupa la Reial Acadèmia de Medicina en el carrer del Carme. L'Hospital també fou obligat a cedir un nombre determinat de llits perquè els professors i estudiants del Col·legi poguessin ingressar malalts i fer les pràctiques que es consideressin oportunes.

L'Acadèmia de Medicina Pràctica, una altra institució creada a Barcelona el 1770, també participà en la docència mèdica.

▲
Fig. 17: Emblema de l'Acadèmia de Medicina Pràctica de Barcelona, una institució que permeté, junt amb el Col·legi de Cirurgia, mantenir una docència mèdica a Barcelona mentre la universitat va estar desplaçada a Cervera.

El Col·legi, equiparat a les universitats majors del Regne a tots els efectes legals, tenia a més l'avantatge que els títols que emetia i que permetien l'exercici professional no depenien del Protomedicat. La seva creació probablement responia a l'evidència que la universitat era incapaç de fer el canvi en la formació científica que es requeria. Tot plegat s'ajustava molt a les idees de la Il·lustració defensades per Ferran VI i Carles III, amb molt de control per part de l'estat central segons el model de despotisme il·lustrat, però que propiciaren canvis importants que afavoriren l'avanç de les ciències en un país que ho necessitava de manera clamorosa.

Els catalans Pere Virgili i Antoni Gimbernat foren els principals promotors dels Col·legis de Cirurgia del regne, tant del de Barcelona com dels de Madrid o Cadis. Amb la protecció reial, aviat s'aconseguí que a Catalunya s'abolissin les càtedres d'Anatomia i Cirurgia de Cervera i s'incorporessin al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. Així, els estudiants de Medicina de Cervera havien d'assistir un any complet al Col·legi de Cirurgia de Barcelona abans de poder optar al títol de llicenciat en Medicina. Els estudis, quan no es feien en llatí, va ser obligat fer-los en castellà, com ja es feia a Cervera i a diferència del que havia succeït fins a la Guerra de Successió a Barcelona, on el català era la llengua col·loquial. Una de les fites més remarcables del Col·legi és que incorporà l'ensenyament pràctic al llarg de tot el currículum acadèmic ja el 1761. S'imità el camí iniciat per Boerhaave a Leiden i posteriorment per Van Swieten a Viena, i es dugué a terme abans que ho fessin facultats de gran renom com ara Oxford, que no ho implementà fins el 1780. Això suposà la fi de l'ensenyament exclusivament teòric de la medicina primant –com a mínim en teoria– l'observació i l'experimentació.

A les darreries del XVIII, encara que de moment ho féu de manera transitòria, hi hagué una unificació dels estudis de

Medicina i Cirurgia. Això va comportar que el Reial Col·legi de Cirurgia passés, durant aquest breu període de temps, a anomenar-se Col·legi de Cirurgia Mèdica o de Cirurgia i Medicina (ultra altres noms com “Facultad Reunida” o “Escuela Especial de la Ciencia de Curar”). Aquesta experiència només durà tres anys i es tornà a les titulacions separades.

L'Acadèmia de Medicina Pràctica

La segona circumstància que va modificar el panorama de l'ensenyament de la Medicina a Barcelona ben avançat el segle XVIII fou la creació d'una Acadèmia de Medicina el 1770. L'excusa oficial fou facilitar l'intercanvi d'idees i coneixements entre els professionals mèdics col·legiats, per seguir un model que en aquell moment tenia molt predicament en altres països europeus. No és difícil imaginar, però, que també es perseguia millorar l'ensenyament d'uns estudis que des de Barcelona es considerava que s'ensenyaven molt malament a Cervera i, en darrera instància, recuperar els estudis de Medicina a la capital. Recordem que en aquesta època la medicina encara era llegida en llatí a Cervera. La insuficiència d'aquest ensenyament propicià que, dependents de l'Acadèmia, s'iniciessin uns cursos de Medicina Pràctica en el que s'anomenà Escola de Medicina Pràctica de l'Acadèmia. Com era de preveure, la Universitat de Cervera s'hi oposà, doncs després de les concessions respecte a les càtedres d'Anatomia i Cirurgia, veia com perillava una altra parcel·la de poder. Però l'Audiència de Barcelona donà la raó a l'Acadèmia fins al punt que es crearen dues càtedres de Medicina Pràctica lligades a l'Acadèmia, que començaren a funcionar el 1801. També canvià la normativa per poder exercir la Medicina. Si fins llavors calia haver fet una formació clínica junt amb un metge de “població important”, ara era necessari haver seguit estudis en les càtedres de Medicina Pràctica. L'Hospital de la Santa Creu, altre cop, cedí llits a professors i estudiants de

▲ Fig. 18: Francesc Salvà i Campillo, catedràtic de l'Acadèmia de Medicina Pràctica de Barcelona. Obra del pintor José M. Marqués, presentada durant la sessió d'homenatge celebrada a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, el 30 de desembre del 1900.

La relació
entre la
institució
docent, fos
quina fos al
llarg dels anys,
i l'assistencial,
l'Hospital
de la Santa
Creu, no
sempre fou
harmònica.

l'Acadèmia perquè s'hi poguessin realitzar les pràctiques necessàries.

Les càtedres van comptar amb professors que foren referents en el seu moment: Francesc Salvà i Campillo (fig. 18), Vicenç Mitjavila i Finosell, Francesc Pigullem i Verdacer i d'altres, que van introduir l'ensenyament de la Medicina europea entre nosaltres, principalment idees de l'escola francesa, i deixaren definitivament de banda els comentaris sobre textos d'Hipòcrates. Es va afavorir l'ensenyament de la semiologia general, la necessitat de realitzar unes bones històries clíniques, es va introduir l'estetoscopi de Laennec i, en definitiva, s'emprà el mètode anatomoclínic com a base de l'adquisició del coneixement. Aquest impuls també afavorí l'inici d'uns tímids intents de publicar periòdicament premsa mèdica especialitzada.

Aquesta Acadèmia, amb vicissituds diverses i canvis en les seves funcions, s'ha mantingut fins a l'actualitat. A partir de 1821 rebé el nom oficial de Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona i, a partir de 1991, el de Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Ha tingut diverses seus, des d'unes dependències municipals, fins a un edifici propi al carrer de Banys Nous, passant per Capitanía General o l'antic Palau de la Inquisició al carrer dels Comtes. Des de 1929 ocupa la seu actual al carrer del Carme 47, a l'edifici que havia sigut del Reial Col·legi de Cirurgia.

LES RELACIONS ENTRE L'HOSPITAL I LA FACULTAT

L'existència de diverses institucions relacionades amb l'ensenyament no facilitava gaire les coses. Podem intuir, a més, que l'obligació de cedir espai i llits al Col·legi i l'Acadèmia incomodava l'Hospital, que no tenia entre les seves missions fundacionals la formació de nous professionals.

En aquesta època aflorà un dels problemes que més repercussions hauria de tenir en la relació històricament complexa entre l'Hospital de la Santa Creu i la institució encarregada de formar els futurs metges i/o cirurgians, fos quina fos en cada moment (Col·legi, Acadèmia o Facultat). Les vacants per ocupar places de facultatiu de l'Hospital, des de temps antics, era habitual que es cobrissin mitjançant una oposició convocada pel propi Hospital. La universitat, entre els segles XV i XVII i abans del trasllat forçós a Cervera, solia aprofitar, com a docents, els metges de l'Hospital mitjançant designació en ser, habitualment, dels més prestigiosos de la ciutat.

En crear-se el Reial Col·legi de Cirurgia el 1760, el sistema que s'instaurà per a la provisió de places fou idèntic al de la universitat espanyola de l'època, mitjançant oposicions (o designació) centralitzades. La nominació dels quadres docents de sobte fou, per tant, completament independent de l'opinió de l'Hospital. Això volia dir que metges aliens als quadres de facultatius propis del centre podien accedir a llits i malalts que l'Hospital havia hagut de cedir tant al Col·legi de Cirurgia com, posteriorment, a l'Acadèmia de Medicina Pràctica. Tot plegat provocà moltes polèmiques i plets. S'intentà arribar a acords i finalment es decidí que l'Hospital tenia dret a escollir els seus facultatius, però havien de ser “bons professors i membres del Col·legi de Cirurgia”. Era el Col·legi, per tant, qui *de facto* imposava el seu criteri, doncs les nominacions del professorat arribaven des de Madrid i la prova és que els metges principals de l'Hospital molt sovint, per evitar problemes, acabaven per ser els mateixos catedràtics del Col·legi. Aquesta situació continuà a partir del trasllat, en el segle següent, de la Facultat de Cervera a Barcelona, doncs les oposicions a professorat universitari seguiren essent centralitzades. De vegades, però, el nombre de professors no era suficient per mantenir l'activitat assistencial de l'Hospital i, per tant, aquest escollia facultatius no lligats a la facultat. Tot

Els càrrecs docents, a partir del segle XVIII, passen a dependre del govern central, mentre que els assistencials segueixen depenent de l'Hospital.

Els estudiants
s'agrupen
en diverses
associacions
que tenen
com a objectiu
millorar
l'assistència i
aprenentatge
de la medicina,
rebut el
nom de
"practicants",
"fadrins" o
"interns",
segons les
èpoques.

plegat provocà que molts metges principals de l'Hospital de la Santa Creu no tinguessin relació formal amb la facultat i, eventualment, que alguns professors del Col·legi o facultat tinguessin certes dificultats per exercir activitat hospitalària, doncs l'Hospital no sempre els ho facilità. Ultra les dificultats, aquesta situació també demostra que, de manera progressiva, la interrelació entre ambdues institucions era cada vegada més estreta, fet que evidentment incidia en la formació dels estudiants de Medicina.

Un altra problema que va marcar des de llavors les relacions entre l'Hospital i el Col·legi primer, i la facultat posteriorment, fou el subministrament de cadàvers, aspecte essencial en l'ensenyament de la Medicina i Cirurgia del moment. Els administradors de l'Hospital no creien que s'haguessin de cedir a una simple petició del Col·legi. Argumentaven que els estudiants feien una manipulació indecorosa de les despulles humanes, que la població evitava ingressar a l'Hospital per la possibilitat de morir i ser entregada als estudiants, i que l'Hospital estava sustentat per recursos provinents de la caritat del públic i no per les institucions estatals i, per tant, no tenien obligacions respecte a aquestes darreres. Finalment hagué d'intervenir fins i tot el ministre de guerra en nom del rei per estipular que l'Hospital havia d'entregar tants cadàvers com el Col·legi requerís, però la disposició no sempre es complí.

Per acabar de complicar les relacions entre ambdues institucions hi va haver el problema dels estudiants. Entre els molts professionals que treballaven a l'Hospital en l'atenció dels pacients hi havia uns ajudants de metges i cirurgians anomenats "practicants" i "fadrins". Doncs bé, alguns estudiants de Medicina i Cirurgia, des d'èpoques pretèrites, aprofitaven aquesta figura per fer pràctiques. Lògicament, depenien de la Molt Il·lustre Administració (MIA) de l'Hospital. El 1795, al poc de crear-se el Reial Col·legi de Cirurgia, s'instaurà la figura dels alumnes interns per aju-

dar en les feines de les sales clíniques. És el que s'anomenà Cos de Col·legials Interns de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. A l'inici eren cinquanta. Les ordenances de Carles IV que regien el funcionament del Col·legi establien que els havia de mantenir l'Hospital (menjar, sala de guàrdia, espelmes per a l'estudi, etc.) i, per tant, encara que eren fruit de l'existència del Reial Col·legi i era aquest qui els nomenava, depenien econòmicament dels administradors de l'Hospital. Les Ordenances establien un subsidi a càrrec de l'erari reial, però els diners difícilment cobrien les despeses. L'Hospital, per tant, veié sovint aquests interns com a intrusos i sempre que pogué, aprofitant circumstàncies diverses, en reduí el nombre. Això provocà que a mitjans del segle XIX es constituís un altre cos d'estudiants, aquesta vegada conegut amb el nom d'Acadèmia d'Estudiants de Medicina els membres de la qual sovint s'anomenaven alumnes interns del Col·legi. La seva activitat era bàsicament formativa. Participaven en sessions i conferències sota la tutela de les autoritats acadèmiques i no de l'Hospital. Per acabar-ho de complicar, amb el devenir dels anys hi hagué altres organitzacions d'estudiants més o menys oficials. Tot plegat provocà que, de manera semblant als professors, les vinculacions dels diversos cossos d'estudiants fossin diverses i els alumnes d'unes associacions i altres, unes més properes a l'empara del Col·legi i unes altres a l'empara de l'Hospital, no necessàriament fossin coincidents, el que comportava confusions i conflictivitat.

ELS ESTUDIANTS

Els estudiants de Medicina sempre van ser numèricament molt pocs. Els estudis eren llargs i exigents, el que requeria disposar de temps i recursos econòmics. Hem de recordar que el concepte de classe mitjana pràcticament no existia i, o bé es formava part de les classes més acomodades, o era molt difícil costejar-se estudis universitaris. La majoria d'es-

▲ Fig. 19: Primigeni laboratori de l'Hospital de la Santa Creu. Aquarel·la de Soler i Roviro de 1860.

▲
Fig. 20: Escut de Carles I que hi havia sobre la porta principal de l'edifici dels Estudis Generals, nom que rebia la Universitat a la Rambla dels Estudis. Una vegada enderrocant l'edifici i després d'un llarg pelegrinatge, el 1989 es va instal·lar de nou a l'edifici central de la Universitat de Barcelona.

tudiants passava força penúries. Segons Joan Amades, en el segle XVIII els estudiants es dividien en tres grups segons el sistema emprat per transportar les seves pertinences (roba, llibres, etc.), el que reflectia les seves possibilitats econòmiques: els de bagul, els més acomodats; els de sac, amb menys possessions; i els de farcell, els més nombrosos, que tot el que tenien els cabia en un mocador. Vivien en cases que, per una mòdica quantitat, els proporcionaven les tres “C”: catre per dormir, candela per estudiar i caliu per escalfar-se el menjar que aconseguissin (fig. 21). Moltes eren regentades per antics alumnes o, fins i tot, per professors que de vegades també s'oferien als estudiants a repassar el temari de la facultat. Malgrat que eren força econòmiques, hi havia molts estudiants que no podien pagar, i sembla que a finals de mes se'n veien molts deambulant per la ciutat buscant nova despesa. Per a mantenir-se intentaven treballar en diversos oficis. N'hi havia d'espavilats que, per aconseguir alguns ingressos, utilitzaven remeis “secrets” que teòricament només coneixien els estudiants, que es conjuraven a guardar entre ells, i que eren molt eficaços per curar dolències menors o fer conservar la fidelitat conjugal, o això és el que creien els cànids que els contractaven. Era habitual que anessin “a la sopa”, és a dir, a menjar sopa en algun convent o al Palau Episcopal. També, seguint Amades, de vegades els era ofert el que sobrava dels àpats de les cases particulars, el que dugué a popularitzar la frase “Escolti, senyor mestre, vol llepar la cassola?”.

Els estudiants vestien completament de negre i, per això, se'ls anomenava “corbs”. Els de medicina eren anomenats “cigonyes”, degut a la cigonya de ferro que coronava la cúpula de l'edifici del Reial Col·legi de Cirurgia i posterior Facultat de Medicina. Hi ha moltes anècdotes dels estudiants de Medicina relacionades amb l'Hospital de la Santa Creu, particularment dels que feien d'interns. Entre les més famoses, que transcendiren l'àmbit estrictament acadèmic, s'explica que sovint es posaven a les finestres de l'Hospital i llançaven monedes a la vorera del carrer lligades amb un cordill molt fi.

Quan algun transeünt intentava recollir-les, estiraven el cordill amb gran gatzara i burles a l'incaut. També s'explica que les relacions que mantenien amb el prior de l'Hospital sovint no eren massa cordials i que en una ocasió encengueren bengales a la seva habitació perquè pensés que s'hi havia calat foc, i en una altra ocasió li posaren cigrons a la sortida de la mateixa, de manera que en sortir va relliscar i es va precipitar escales avall. Potser la més sonada que feren fou la de recollir un gat negre mort i fer córrer pel barri que a la maternitat hi havia nascut un "monstre". El posaren en una cambra vestit com un nadó, voltat de ciris encesos i, fent-li vetlla, cobraven entrada per poder-lo visitar. Les cues foren mot grans i finalment hagué fins i tot d'intervenir l'autoritat civil, i costà molt convèncer a la gent que tot plegat havia estat una broma.

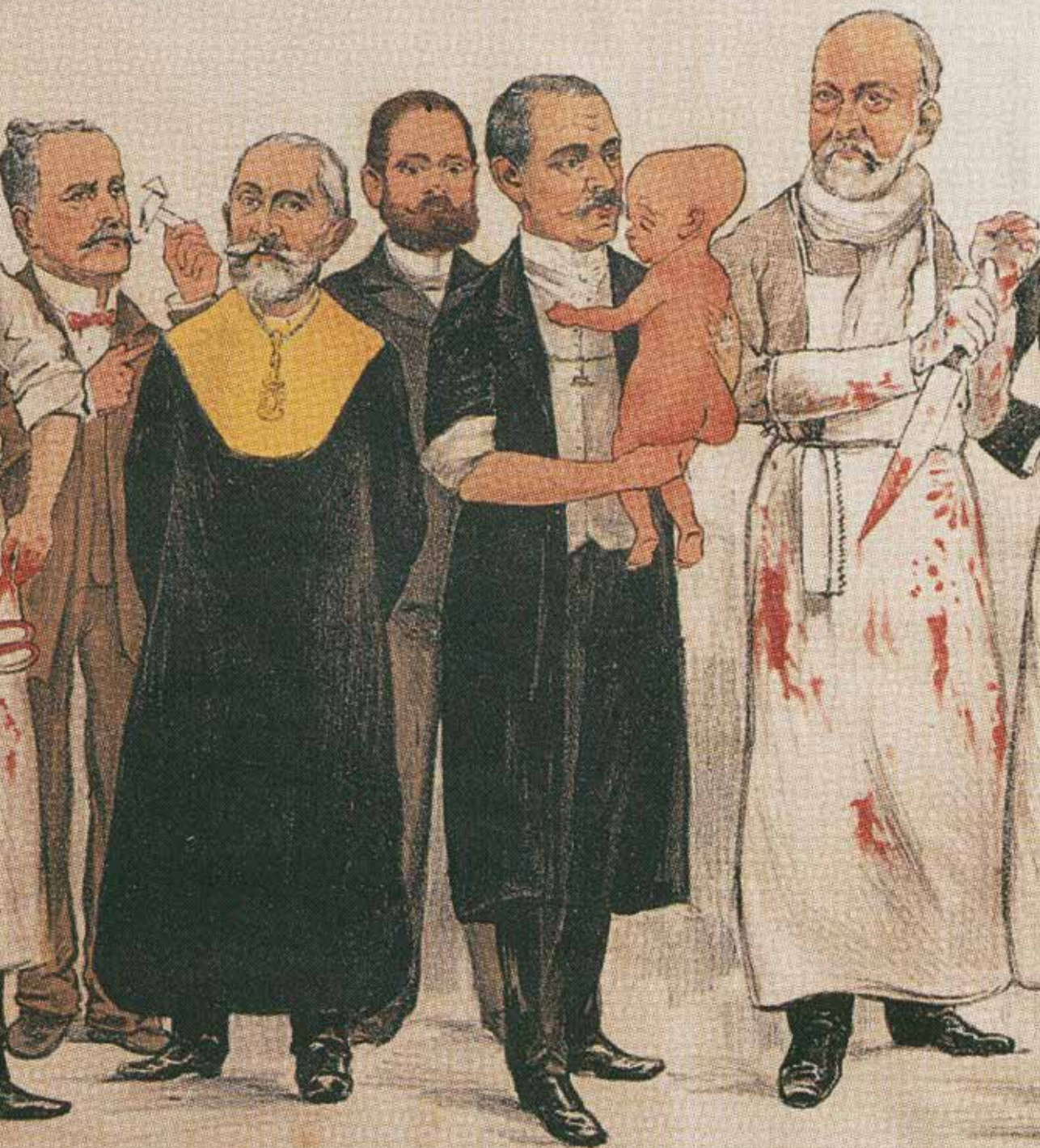
▼
Fig. 21: Gravat del llibre *Els Estudiants*, de Joan Amades, editat pel Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, on explica fets folklòrics i les penes que passaven molts dels estudiants barcelonins en el segle XVIII per sobreviure.

SEGLE XIX

◀ Caricatura dels catedràtics de la Facultat de Medicina l'any 1886, la majoria metges de l'Hospital de la Santa Creu.

El primer
terç del segle
XIX, marcat
per la invasió
napoleònica,
la Guerra
d'Independència,
el Trienni Liberal
i el retorn de
l'Absolutisme,
influïren
negativament
en el
desenvolupament
de la Medicina
i el seu
ensenyament.

Hem vist que durant el segle XVIII, malgrat les vicissituds polítiques, l'Hospital de la Santa Creu va seguir essent un referent bàsic per als estudis de Medicina. Durant els anys en què no hi hagué facultat a Barcelona, els estudiants van seguir formant-se, d'alguna manera o altra, en les sales hospitalàries. A temporades de manera completament aliena a una formació reglada, altres mitjançant convenis forçats amb el Col·legi de Cirurgia o amb l'Acadèmia de Medicina Pràctica.

Possiblement el vincle entre l'aprenentatge de la Medicina i l'Hospital, igual que ho havia estat en segles anteriors, estava més lligat a la percepció per part dels estudiants que l'Hospital era el centre on millor es podia adquirir experiència clínica, que al que establís la normativa legal en cada moment. També possiblement al fet que els “mestres” de medicina, en sentit ampli, eren professionals gairebé invariablement lligats a l'Hospital.

El segle XIX s'inicia amb la invasió napoleònica i Guerra d'Independència. Va ser una època molt convulsa en general i, en particular, pel que fa a l'ensenyament de la Medicina. La necessitat de metges va fer que molts estudiants fossin llicenciats de manera prematura, de vegades en el mateix front militar, sense haver adquirit els coneixements reglamentaris. Molts professors deixaren la docència tant en el Col·legi com en l'Acadèmia, i l'ensenyament se'n ressentí molt. L'Hospital va passar a dependre de la *Comission des Hospices* francesa entre el 1808 i el 1814, únic període històric, junt amb el de la Guerra Civil de 1936, en què va desaparèixer la MIA. Sovint estava sobordat per ferits i les feines docents van passar a segon terme. La retirada dels francesos fou seguida, lamentablement, d'una depuració de tots els professors que havien col·laborat amb els ocupants, fet que se sumà a les ja prou difícils circumstàncies per mantenir una mínima qualitat en l'ensenyament de la Medicina.

Lentament es retornà a la situació anterior a la guerra, però això no vol dir que fos una bona situació. La creació del Col·legi de Cirurgia i de l'Acadèmia de Medicina Pràctica del segle anterior havia permès a la ciutat de Barcelona sortejar el problema de no tenir facultat en el sentit que seguia tenint la possibilitat de formar metges, però hi havia molt poca activitat científica.

Durant el període liberal (1820–1823) es va produir la primera restauració de la universitat a Barcelona. Les posicions absolutistes de la Universitat de Cervera afavoriren la decisió. Les classes de la nova facultat es van fer a l'Acadèmia, al Col·legi i, fins i tot, a Llotja (edifici que albergava una escola dependent de la Junta de Comerç de Barcelona), però aquesta situació fou efímera. El gir absolutista de Ferran VII de 1823 comportà el retorn de la universitat a Cervera, amb una nova persecució de professors, aquesta vegada dels que havien participat en la universitat restaurada. Aquests fets, evidentment, seguien sense proporcionar l'estabilitat necessària per a la formació dels estudiants. Si la situació no arribà a ser pitjor fou gràcies a la figura de Pere Castelló i Ginestà. Era un català catedràtic a Madrid, de tarannà liberal, que va ser empresonat en un primer moment després de la restauració de l'absolutisme. Però pel seu prestigi com a clínic fou cridat a atendre el rei, al que curà d'un "atac de gota visceral". Això li comportà l'alliberament, la restitució en els seus càrrecs i el poder intercedir perquè la depuració de molts companys fos limitada. Les seves gestions a la cort afavoriren l'impuls de la reforma que uní definitivament l'ensenyament de la Medicina i la Cirurgia el 1827, fet que ja no es modificaria fins als nostres dies i que comportà el ja comentat canvi de nom del Col·legi de Cirurgia al de Col·legi de Medicina i Cirurgia.

El 1827 el Col·legi de Cirurgia passà a anomenar-se de Cirurgia i Medicina, i ambdues disciplines s'uniren ja de manera definitiva.

El retorn formal de la universitat a Barcelona es fa el 1837 i, en un primer moment, se situa en el ja desaparegut convent del Carme.

EL RETORN DE LA FACULTAT DE MEDICINA A BARCELONA

Atès, per tant, que en el Reial Col·legi es podia obtenir el títol de Medicina i Cirurgia i que a Cervera només es podia obtenir el de Medicina, aquesta ciutat va anar perdent influència, les càtedres van anar quedant vacants i arribà un moment en què pràcticament ningú es llicenciava en Medicina a Cervera. La decadència de la Universitat de Cervera en el seu conjunt va acabar-se d'agreujar després de la mort de Ferran VII, durant les guerres carlines, amb l'ocupació de Cervera i el trasllat de la universitat a Solsona, però ja sense Facultat de Medicina.

El fet que Cervera hagués abraçat obertament la causa carlina que finalment perdé la guerra afavorí l'anhelat retorn definitiu de la universitat a una Barcelona que s'havia mantingut fidel al liberalisme. S'havia hagut d'esperar la successió de diversos reis i més de cent anys d'intents reiterats des de la decisió de Felip V. El retorn formal en el seu conjunt es feu el 1837. La universitat s'ubicà, en un primer moment, en el convent del Carme dels carmelites calçats, edifici que actualment ja no existeix, just en front de l'Hospital de la Santa Creu en la cantonada amb el carrer dels Àngels, i que dona nom, encara actualment, al carrer que separava ambdós edificis (fig. 22). La Facultat de Medicina oficialment es va traslladar el mateix moment, però sense estudiants, doncs aquests estudiaven, com hem vist, al Col·legi de Medicina i Cirurgia.

CANVIS EN EL PLANS D'ESTUDIS

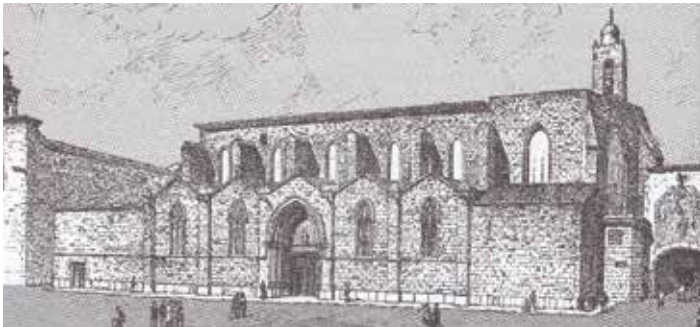
Molt poc després, el 1843, hi hagué un important canvi legal en els plans d'estudis que propicià la creació d'una Facultat de Ciències Mèdiques que unificava els estudis de Medicina, Cirurgia i Farmàcia, i només deixava dues facultats majors a Espanya: Madrid i Barcelona.

L'impulsor d'aquest pla fou un altre català, Pere Mata, que perseguia dignificar uns estudis que en el conjunt d'Espanya seguien essent francament deficients. Com era d'esperar, hi hagué resistència al canvi i el pla només es pogué dur a terme parcialment i, de fet, Farmàcia es tornà a separar al cap d'un parell d'anys.

La creació d'aquesta Facultat de Ciències Mèdiques a Barcelona comportà la fusió amb el Reial Col·legi de Cirurgia (que en aquell moment ja s'anomenava de Medicina i Cirurgia, com hem vist), que desaparegué definitivament com a entitat autònoma, com també ho feren els Reials Col·legis de Cirurgia de Cadis i Madrid.

La nova facultat ocupà l'edifici del que fins llavors havia estat el Reial Col·legi de Cirurgia, contigu a les dependències de l'Hospital de la Santa Creu. Els professors foren els mateixos del Reial Col·legi de Cirurgia, amb la incorporació molt puntual de professors de Cervera o d'altres facultats espanyoles tancades. L'Escola de Medicina Pràctica es convertí en una Càtedra de Medicina Clínica i la Reial Acadèmia de Medicina passà a ser un òrgan fonamentalment consultiu de les administracions sanitària i de justícia, perdent les funcions docents de grau.

Els antics acords entre el Col·legi de Cirurgia, l'Acadèmia de Medicina Pràctica i l'Hospital de la Santa Creu es van ratificar i es mantingué un nombre de llits a disposició dels professors i alumnes de la facultat per a les pràctiques.

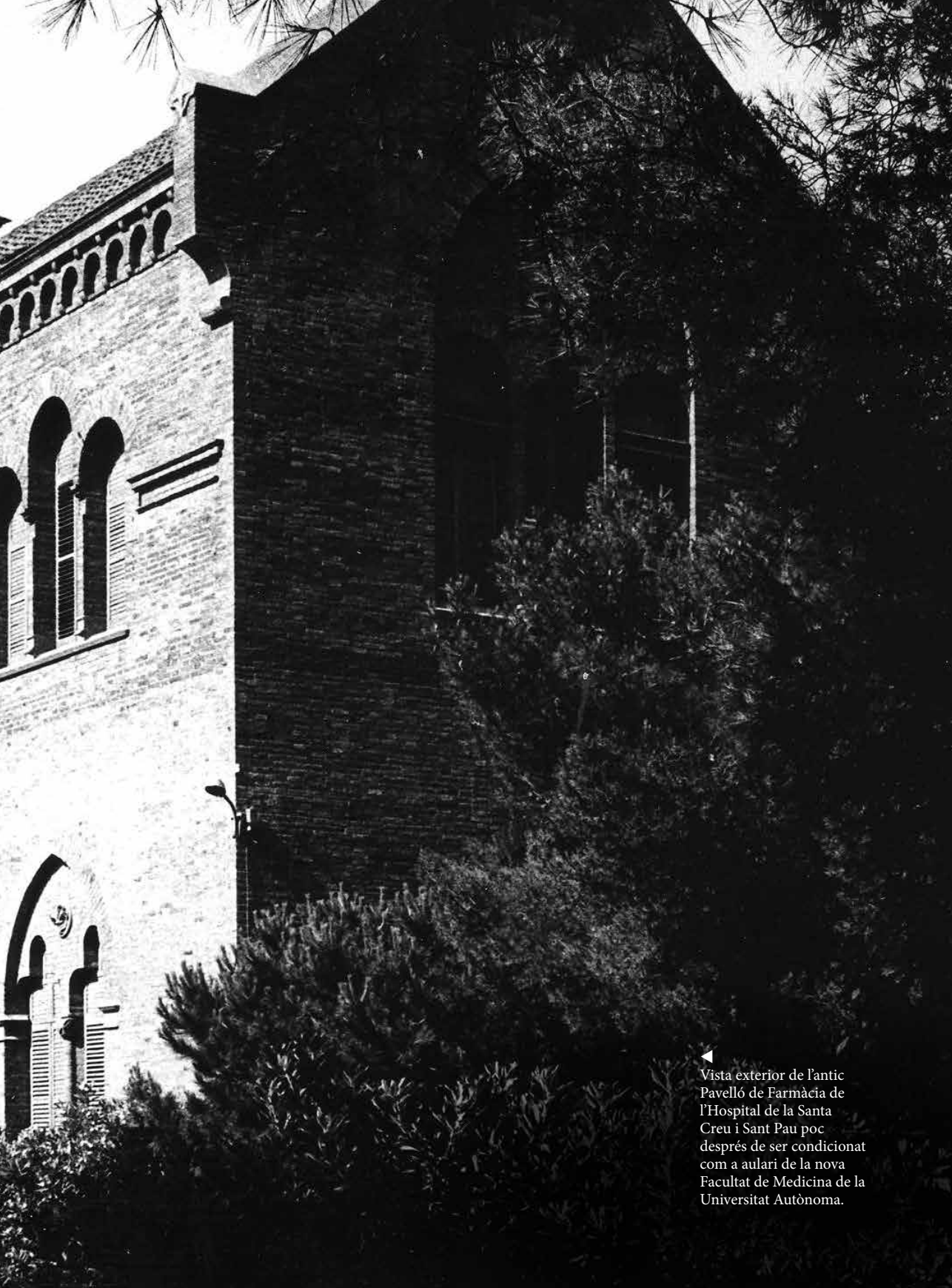

La Facultat de Medicina se situà a l'edifici que havia sigut del Col·legi de Cirurgia, al propi recinte de l'Hospital.

◀ Fig. 22: Convent del Carme dels carmelites calçats, on se situà inicialment la Universitat de Barcelona el 1837 restaurada després de més de 100 anys d'exili a Cervera. L'edifici, que actualment ja no existeix, estava ubicat just en front de l'Hospital de la Santa Creu, a l'altre costat de l'actual carrer del Carme al que va donar el nom i que separava ambdós edificis. Il·lustració publicada per Gaietà Barraquer i Roviralta a *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*.

SEGLE
XX

◀ Vista exterior de l'antic Pavelló de Farmàcia de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau poc després de ser condicionat com a aulari de la nova Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma.

Cap a finals del segle XIX, una nova generació de professors, més oberts als canvis provinents d'Europa, posa més de manifest les discrepàncies existents amb la manera de portar l'Hospital per part dels seus administradors.

LA SEPARACIÓ ENTRE LA FACULTAT I L'HOSPITAL

Els canvis administratius, molt necessaris, no van solucionar, però, uns problemes de gran profunditat. Per un costat, una facultat que tenia molt poc control del que es feia a l'Hospital de la Santa Creu amb els malalts: sovint el que els professors indicaven sobre tractaments, dietes, higiene, etc. els metges de l'Hospital no professors, i el personal infermer i eclesiàstic encarregat de la cura directa no ho tenien suficientment en compte. Per l'altre, un hospital crònicament faltat de recursos que tenia la impressió que la facultat era una institució paràsita que no contribuïa en cap despesa, a la que no podia controlar, doncs depenia del govern central, i que només causava problemes. Els estudiants, per acabar-ho d'adobar, eren poc apreciats per les autoritats eclesiàstiques de l'Hospital per la seva actitud més aviat sorollosa, pròpia de gent jove, i per les ganes de canviar l'orientació excessivament religiosa i poc científica que al seu parer mantenia l'Hospital envers els malalts.

Amb alts i baixos, la relació entre ambdues institucions s'anà aguantant, però cap a finals del segle XIX, de la mà d'una nova generació de professors (Bartomeu Robert i Yarzabal, Joan Giné i Partagas, Jaume Pi i Sunyer, Miquel Angel Fargas i altres), clarament defensors dels nous corrents mèdics que impregnaven Europa, imbuïts dels importants canvis socials que representà la Renaixença a Catalunya, i ajudats per l'evidència que a Barcelona feien falta més hospitals (doncs el creixement demogràfic provocava que el de la Santa Creu estigués permanentment saturat), iniciaren els passos per aconseguir un nou hospital dependent de la universitat. No entrarem a detallar les vicissituds d'aquest procés, que fou llarg, però que acabà amb la creació de l'Hospital Clínic de Barcelona i el trasllat de la facultat al nou edifici del carrer Casanova el 1906.

Alguns metges que tenien càrrecs docents importants a la facultat van marxar al Clínic, però la majoria de responsables de les sales d'hospitalització no tenien càrrecs de funcionari i, per tant, van restar a l'Hospital de la Santa Creu. Això permeté que una situació que podia haver estat catastròfica des d'un punt de vista docent, a la pràctica no ho fos tant, doncs encara que novament de manera no oficial, a l'Hospital de la Santa Creu se seguí impartint docència (fig. 23). Vista la mala qualitat docent de la facultat del segle XIX, ja feia anys que estudiants i metges, de vegades professors de la facultat però sovint aliens a ella, s'havien organitzat per fer docència mèdica i recerca en el que es va anomenar Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques. Aquesta entitat, que no s'ha de confondre amb l'Acadèmia de Medicina Pràctica que abans s'ha esmentat, va seguir existint després del trasllat de la nova facultat. Era una entitat associativa i lliure que no depenia més que dels seus membres, i molts dels metges numeraris de la Santa Creu sense activitat universitària excel·liren en la docència que s'hi impartí. La qualitat d'aquest ensenyament era tal que molts estudiants van seguir la seva formació lliure mitjançant les activitats de l'Acadèmia i Laboratori i de les pràctiques a l'antic Hospital de la Santa Creu on treballava gran part del seu professorat.

En qualsevol cas, el fet és que després de molts segles l'Hospital de la Santa Creu va deixar de ser el referent uni-

La necessitat d'un nou hospital en una Barcelona en creixement, junt amb un canvi de normativa que obligava les facultats de Medicina a disposar d'un hospital propi, conduïren a la construcció de l'Hospital Clínic del carrer Casanova.

Fig. 23: Passi de visita a l'antic Hospital de la Santa Creu. Observi's la posició protectora de la germana envers la malalta en mig del grup d'estudiants exclusivament masculins.

L'Hospital de la Santa Creu havia anat quedant obsolet. Gràcies al llegat de pau Gil es pogué construir un nou Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

versitari en la formació dels metges de Barcelona. És fàcil culpar els administradors de l'Hospital del moment de manca de visió i d'incapacitat per retenir d'alguna manera la facultat. Però s'ha de tenir en compte que per llei la Facultat de Medicina havia de tenir un Hospital Clínic de l'Estat i, a més, els recursos de l'Hospital fonamentats en la caritat pública no permetien fer un nou edifici malgrat que s'estudiaren diverses possibilitats. L'edifici gòtic que habitava tampoc permetia més canvis per modernitzar les infraestructures. Per tant, donem per bona la hipòtesi que no es va poder fer res per seguir essent l'Hospital universitari que havia estat fins aleshores.

TRASLLAT DE L'HOSPITAL: DE LA SANTA CREU A LA SANTA CREU I SANT PAU

▲
Fig. 24: Sala dels Dolors o Infermeria de Sant Tomàs de l'Hospital de la Santa Creu, un cop traslladats els malalts al nou hospital del Guinardó. És evident que a finals del segle XIX l'edifici gòtic, magnífic, ja no era apte per fer les funcions d'hospital.

Independentment del que succeïa amb l'ensenyament de la Medicina, el propi Hospital cada vegada estava en unes condicions més precàries, particularment si es comparava amb el desenvolupament hospitalari que s'havia anat produint a Europa durant el segle XIX (Hôtel Dieu de París, municipals de Londres, Berlin, Roma, etc.) (fig. 24). Un fet diguem-ne que casual va permetre trobar el sistema per finançar, com a mínim, una part considerable d'un nou centre hospitalari.

Un banquer català, Pau Gil i Serra (Barcelona 1816–París 1896), home de gran èxit en les finances i influent, que havia arribat a ser conseller de la reina Isabel II i d'Eugenia de Montijo, va deixar en testament part dels seus béns per a la construcció d'un hospital dedicat a l'atenció de pacients pobres a Barcelona o rodalies que, a més, havia de rebre el nom d'Hospital de Sant Pau en honor del seu patronímic. L'objectiu era, una vegada construït, cedir-lo per al seu equipament, gestió i manteniment a l'Ajuntament o altra entitat

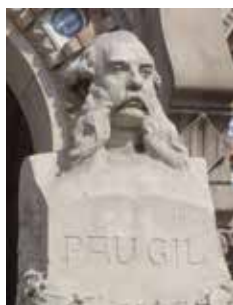
amb capacitat per acomplir la missió encomanada. Per dur a terme aquesta tasca, els marmessors testamentaris varen comprar uns terrenys en el llavors municipi de Sarrià i es feu un concurs de projectes que guanyà l'arquitecte Josep Domènech i Estapà.

Veient que l'Ajuntament no acabava d'assumir en ferm la responsabilitat del futur manteniment de l'Hospital de Sant Pau, els marmessors testamentaris es van posar en contacte amb la MIA de l'Hospital de la Santa Creu per valorar si aquesta institució voldria ser la responsable de la gestió de l'hospital que es volia construir. Aquesta acceptà gustosa l'oferta, doncs li permetia albirar una solució al problema de l'obsolescència de l'edifici gòtic del Raval. De tota manera, proposà fer la construcció no a Sarrià, sinó en l'emplaçament de l'actual Hospital al barri barceloní del Guinardó, en uns terrenys que la MIA ja tenia, i que en aquell moment formaven part del municipi de Sant Martí de Provençals. Per justificar l'abandó del projecte de Domènech i Estapà, que havia guanyat el concurs, s'utilitzà un informe d'un equip de metges assessors que declarava inadequats els terrenys i el projecte arquitectònic, adduint aspectes de tipus higiènic.

El trasllat de l'edifici gòtic del Raval al nou edifici modernista de l'actual barri del Guinardó es feu entre 1916 i 1927.

◀ Fig. 25: Orla de la darrera promoció d'estudiants llicenciats a la Facultat del carrer del Carme, formats a les sales de l'Hospital de la Santa Creu.

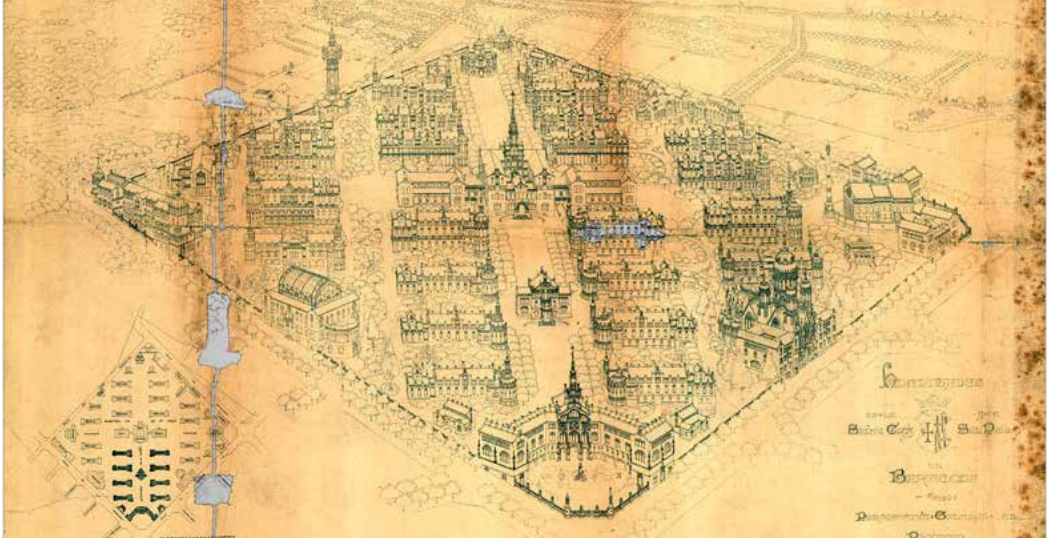
▲
Fig. 26: Pau Gil i Serra benefactor que va permetre la construcció del nou Hospital en el barri del Guinardó. Estàtua d'Eusebi Arnau i Frederic Marès, localitzada a l'entrada del Recinte Modernista.

Els terrenys que la Santa Creu ja posseïa a Sant Martí de Provençals s'ampliaren amb una permuta entre un solar adjacent i el que els marmessors de Pau Gil (fig. 26) havien adquirit a Sarrià. S'acordà fer dos hospitals en el mateix recinte: el de Sant Pau i un de nou de la Santa Creu, que es preveia finançar amb la venda del vell Hospital medieval. El projecte unitari aniria a càrrec de l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner.

Les obres de l'Hospital de Sant Pau s'iniciaren el 1902 i es finalitzaren el 1913, i es feu l'entrega dels deu pavellons construïts als administradors de l'Hospital de la Santa Creu (fig. 27). Les obres del nou Hospital de la Santa Creu, ja responsabilitat de la MIA, no es van fer ni de bon tros amb la mateixa celeritat. La manca de pressupost en va ser la causa principal, doncs el vell Hospital no es va vendre fins el 1921 i el darrer pagament no es va cobrar fins el 1925. Les obres s'anaren allargant en el temps i mai s'arribaria a assolir el que d'inici s'havia projectat. És per això que finalment es decidí que els dos hospitals es fusionessin en un de sol, que s'anomenaria a partir de llavors Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (HSCSP) i, malgrat no haver assolit el projecte inicial, es procedí al trasllat d'una vegada. Aquest es feu efectiu de manera gradual entre el 1916 i el 1927 i el nou Hospital s'inaugurà oficialment el 1930. Aquest mateix any, l'antic edifici gòtic passà a mans de l'Ajuntament i és actualment seu de diverses institucions, entre les que destaca la Biblioteca de Catalunya.

En el nou HSCSP s'hi seguiren efectuant cursos diversos i formació mèdica de postgrau de gran repercussió i èxit. D'alguna manera semblava com si s'hagués arribat a un acord tàcit entre els dos grans hospitals de la ciutat, en el que l'Hospital Clínic s'encarregava de la docència de grau i l'HSCSP de la de postgrau.

Malgrat això i els teòrics avantatges que representava haver-se lliurat d'una facultat que suposadament havia dificultat el dia a dia de les feines assistencials i deixava el

camp expedit per prendre decisions de manera autònoma en el nomenament de professionals i admissió d'interns, la direcció de l'Hospital fou aviat conscient de les repercussions que la pèrdua de l'ensenyança de grau comportava per a l'Hospital que durant tants anys havia estat el referent de l'ensenyament universitari de Catalunya. La interrelació amb les estructures universitàries comporta avantatges relacionats amb el prestigi ciutadà, atracció de professionals i de recursos, facilita el recanvi generacional, etc., i aviat quedà palès, i de manera particular per als professionals, que la manca del contacte universitari significava una pèrdua important per a l'HSCSP i que s'hauria de treballar per revertir la situació.

▲ Fig. 27: Perspectiva general del recinte dels hospitals de la Santa Creu i de Sant Pau segons el projecte original de Lluís Domènech i Montaner, 1902-1905.

Del 1933
al 1939 la
Universitat
de Barcelona
passà a
anomenar-se
Autònoma i
incorporà tots
els hospitals
de la ciutat a
l'ensenyament
de la Medicina.

RECUPERACIÓ DE LA DOCÈNCIA DE GRAU DURANT LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DEL 1932

Pocs anys després del trasllat definitiu de l'HSCSP l'any 1927 es presentà la primera oportunitat. Durant la Segona República Espanyola, entre el 1931 i el 1939, la Universitat de Barcelona prengué el nom d'Universitat Autònoma de Barcelona en virtut de l'Estatut de Catalunya del 1932. Va ser la fructificació d'un corrent d'opinió que havia anat madurant als Congressos Universitaris Catalans de 1903 i 1918. No era una universitat de nova creació, sinó la reestructuració de la vella Universitat de Barcelona existent. Es definí com una universitat autònoma i social, i el català fou declarat llengua oficial juntament amb el castellà. S'establí un sistema de beques per a estudiants amb pocs recursos i el nombre de classes magistrals es reduí considerablement. Pel que fa a la Facultat de Medicina, els alumnes es repartiren per diversos centres hospitalaris a part del propi Hospital Clínic i el quadre de professors es modificà substancialment, incorporant-se com a agregats figures de prestigi de disciplines que fins llavors no figuraven en el programa docent, i com a lliures caps de servei radicats en els hospitals docents que no eren l'Hospital Clínic. Moltes d'aquestes figures foren, lògicament, de l'HSCSP, l'altre gran hospital de Barcelona, que d'aquesta manera recuperà l'estatus d'hospital docent de grau.

Malauradament la majoria d'aquests avenços quedaren a mig desenvolupar per falta de temps. El govern espanyol de Lerroux anul·là els canvis entre el 1934 i el febrer del 1936. El projecte es tornà a reprendre amb la victòria del Front Popular amb el nom oficial d'Universitat d'Autònoma de Catalunya, però amb menys entusiasme, doncs l'anul·lació anterior havia provocat molta incertesa jurídica a tot el professorat i alumnat. L'esclat de la Guerra Civil el juliol del 1936, amb la crida a files de mols estudiants, acabà per dificultar

el desplegament dels canvis projectats i, de manera força precària, la Universitat Autònoma sobrevisqué fins que fou dissolta per decret arran de l'ocupació de Barcelona per les tropes del general Franco.

L'HSCSP de nou es quedà sense ser hospital docent de grau. Moltes de les grans figures de la medicina catalana hagueren de marxar a l'exili i, en general, s'entrà en una etapa de grisor en gairebé tots els aspectes de la ciència i medicina del país. Evidentment hi hagué excepcions. L'HSCSP comptà amb professionals que lentament recuperaren l'activitat docent de postgrau i el prestigi que aquesta havia tingut abans de la guerra.

Hem d'arribar a les darreries del franquisme per trobar una de les activitats de postgrau més reeixides: la formació d'especialistes amb un sistema d'internat i residència semblant al que existia en països anglosaxons. L'HSCSP, juntament amb altres institucions espanyoles (Hospital de Valdecilla de Santander, la Fundació Jiménez Díaz de Madrid i l'Hospital General d'Astúries) funden el 1968 un seminari d'hospitals amb programes de postgraduats que són la llavor del que poc després serà el programa MIR de tot l'estat.

Amb la
derrota
republicana
i la
desaparició de
l'autogovern,
l'Hospital de
la Santa Creu
i Sant Pau
perdé, de nou,
el caràcter
d'hospital
universitari.

LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DEL 68

Simultàniament, el ministre José Luis Villar Palasí començà a desenvolupar el que culminaria amb la Llei General d'Educació de 1970. Una de les fites més importants, possiblement motivada per les pressions estudiantils tant de dins com de fora d'Espanya, fou que el govern autoritzés la creació de les Universitats Autònomes de Barcelona, Madrid i Bilbao. Malgrat el moment polític complex, o potser gràcies a ell, la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), tenint com a rector en Vicente Villar Palasí, germà del ministre (fig. 28), aconseguí que s'acceptessin quatre principis bàsics per al seu funcionament: possibilitat de contractació

▲
Fig. 28: El Ministre d'Educació José Luis Villar Palasí amb diversos membres de la MIA ratificant, el 1970, l'acord entre la Universitat Autònoma i l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau mitjançant el qual es recuperà la categoria d'hospital docent de grau.

de personal docent independent de les escales clàssiques de la universitat espanyola, *numerus clausus* en l'admissió d'alumnes, plena autonomia en la redacció dels plans d'estudis i lliure disposició dels recursos econòmics que li corresponguessin. La idea era estructurar els ensenyaments amb grups petits d'estudiants i de manera transversal, per problemes més que per assignatures, donant molta importància a les ciències bàsiques, a la investigació i també a aspectes socials i ètics. De moment només tingué quatre facultats, una de les quals fou la de medicina. L'hospital triat per a la formació dels futurs metges fou el de la Santa Creu i Sant Pau, i l'activitat acadèmica s'inicià el mateix 1968, utilitzant com a aulari l'antic pavelló dedicat a la farmàcia de l'Hospital (fig. 29). Eren tantes les ganes de tornar a ser centre docent de grau, que aquest inici de curs es va fer sense pràcticament cap document ni conveni signat entre l'Hospital i la UAB, una mica recordant els temps pretèrits, quan l'Hospital de la Santa Creu era l'hospital on feien pràctiques el futurs metges, però sense formalitat burocràtica. Un dels artífexs d'aquesta ràpida entesa fou el Sr. Carles Soler Durall, un dels primers gerents hospitalaris professionals de l'Estat espanyol, que va ser contractat per la MIA el 1966. Entre moltes de les tasques que es van endegar en aquells anys a l'Hospital i que el feren pioner estatal en molts aspectes (creació d'un Departament d'Infermeria, Servei d'Urgències, Servei de Cirurgia Experimental, Unitat Coronària i un llarg etcètera) cal destacar els acords amb la UAB, que fins i tot portaren que el despatx del rector s'ubiqués a l'Hospital abans de les obres de construcció de la UAB i trasllat a Bellaterra.

Els darrers anys del franquisme foren complicats en molts aspectes. La facultat es veié immersa en protestes de tota mena. Es va titllar la UAB d'elitista per la manera que tenia de funcionar, el que comportà que moltes característiques distintives s'anessin diluint. El nombre d'estudiants augmentà de manera desordenada i s'hagué d'ampliar l'oferta de

centres hospitalaris docents relacionats amb la UAB. Amb la reinstauració de la democràcia, finalment arribaren moments més tranquils. L'anàlisi d'aquest període, que s'acosta ja als cinquanta anys, va més enllà dels objectius d'aquesta monografia. Cal, però, remarcar com un dels fets més destacats del període la construcció i trasllat de l'HSCSP el 2009 a un tercer emplaçament (després del gòtic i del modernista), aquesta vegada dissenyat pels arquitectes Bonell, Barberà, Canosa, Gil i Rius, i que ha posat en mans dels professionals i estudiants un edifici magnífic pensat per a la millor medicina del segle XXI.

▲
Fig. 29: Antic Pavelló de Farmàcia de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, edifici modernista on des del 1968 s'ubica la Unitat Docent de la Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Amb la celebració del 50è aniversari de la recuperació de l'ensenyament de grau a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau el 2018, es consolida una relació de més de 500 anys amb la universitat, orientada a aconseguir la millor formació dels futurs professionals de la Medicina.

REFLEXIONS A MODE D'EPÍLEG

Tant l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau com la universitat són institucions molt antigues i amb connotacions molt particulars. Ambdues molt arrelades a Barcelona i abocades a la necessitat d'haver-se d'entendre per formar els futurs metges, professionals imprescindibles per a la societat a la que serveixen.

Aquesta entesa ha estat molt variable en el temps. Hi ha hagut temporades amb bones relacions i altres amb relacions dificultoses. Hi ha hagut temps en què les relacions eren formals i altres en què eren implícites. De vegades una de les dues institucions ha tingut la temptació d'intentar demostrar que era més important que l'altra, i per tant, imposar la seva visió de la relació. En el fons, però, ambdues institucions han servit perquè els agents més importants en l'acte d'ensenyar i aprendre medicina, els metges-professors, els estudiants i els malalts, hagin estat en contacte i s'hagi anat transmetent i incrementant el coneixement propi d'una professió tant important i necessària per a la societat. Les dificultats de tota mena que han aparegut s'han anat resolent perquè així havia de ser i no hi ha alternativa. Sempre s'ha trobat la manera per continuar ensenyant i aprenent. Però és evident que quan els bons professionals han rebut suport per exercir de professors, quan els alumnes han tingut fàcil accés a l'ensenyança i aquesta ha estat ben organitzada, i quan l'Hospital, a més d'atendre amb les màximes garanties els pacients, ha considerat que tot acte mèdic de qualitat ha de contemplar una vessant docent i de recerca, els futurs metges han tingut millor formació i els resultats han revertit en benefici dels pacients, de la universitat i de l'Hospital.

Recordem-ho de cara al futur: només el compromís d'una estreta col·laboració i la determinació de millorar dia a dia en els objectius comuns permetran que ambdues institucions assoleixin els nivells d'excel·lència en assistència i docència que Barcelona i Catalunya es mereixen.

BIBLIOGRAFIA

- BOGUÑA I PONSÀ JM, CONILL I SERRA V. La Facultat de Medicina; de Cervera a Barcelona. Dins: *Història de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona; 1990. p. 239-242.
- BOGUÑA I PONSÀ JM. L'ensenyament de la medicina i la cirurgia a Catalunya fins l'any 1843. Dins: *Història de l'Obstetrícia i Ginecologia Catalana*. Barcelona: Fundació Uriach 1838; 1998. p. 55-59.
- CALBET I CAMARASA JM. Els ensenyaments sanitaris en el segle XIX. Dins: *Història de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona; 1990. p. 271-283.
- CARDONER I PLANAS A. *Història de la Medicina a la Corona d'Aragó (1162-1479)*. Barcelona: Ed. Scientia; 1973.
- CASADEMONT J. *Història de la medicina interna a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau*. Barcelona: Ed. de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau; 2012.
- CASTEJON I DOMENECH N. *Aproximació a l'estudi de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Repertori documental del segle XV*. Lleida: Pagès editors; 2007.
- CASTEJÓN I DOMENECH N. La formació i la pràctica mèdica medieval a la Corona d'Aragó. *Sant Pau* 1987; 8(3): 172-175.
- COLOMINES I PUIG J. Esbós històric de l'ensenyament de la medicina interna a l'antiga Facultat de Medicina de Barcelona, (1843 a 1906). *Actes I Congrés Internacional d'Història De la Medicina Catalana*. Barcelona 1970; Vol IV: 235-241.
- CORBELLA I CORBELLÀ J. Evolució Històrica de la Medicina Catalana. *Gimbernat* 1994; 22: 31-60.
- CORBELLÀ I CORBELLÀ J. *Historia de la facultat de medicina de Barcelona 1843-1985*. Barcelona: Fundació Uriach 1838; 1996.
- CORNUDELLA CAPDEVILA J. El trasllat al nou Hospital de Santa Creu i de San Pau. Dins: *L'Hospital de Santa Creu i Sant Pau. L'hospital de Barcelona*. Barcelona: Editorial Gustau Gili (2ª ed.); 1986. p. 145-155.
- DANÓN BRETÓS J. La Facultat de Medicina de Barcelona. Dins: Danon, J: *L'Ensenyament de la Medicina a la Universitat Espanyola (I part)*. Barcelona: Fundació Uriach 1838; 1998. p. 99-128.
- DANÓN BRETÓS J. *Visió Històrica de l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona*. Barcelona: Ed. Rafael Dalmau; 1978.
- DANÓN BRETÓS J. Las oposiciones en Barcelona. *Medicina e Historia* 1970; 71: 4-14.
- DAUFÍ LL. Entrevista al doctor Josep Laporte i Salas feta al seu despatx de l'Institut d'Estudis Catalans, Carrer del Carme 47, el dia 19 de gener de 2005. *MEMÒRIA DE LA PROFESSIÓ*. Consell de Col·legis de Metges de Catalunya. <https://www.comb.cat/cat/actualitat/publicacions/memoria/la-porte.pdf> (accedit el 27/10/2014).
- DIVERSOS AUTORS. *L'Hospital de Santa Creu i Sant Pau. L'hospital de Barcelona*. Barcelona: Editorial Gustau Gili (2ª ed.); 1986.
- FARGUES I GARCÍA I, TEY I FREIXA R. L'Hospital de la Santa Creu davant els reptes del progrés científic i la renovació urbanística, 1874-1901. Actes del X Congrés d'Història de Barcelona. "Dilemes de la fi de segle, 1874-1901". Barcelona: Ajuntament de Barcelona/Museu d'Història de Barcelona, 2007. p. 1-13
- FERNÁNDEZ LUZÓN A. La Facultat de Medicina de la Universidad de Barcelona (1559-1598). *Quaderns d'Història* 2001; 5: 183-191.
- FIGUERAS SEBASTIAN M, CARRERAS ROCA M. *Historia de la Real Academia de Medicina de Barcelona*. Barcelona: Ed. Socitra; 1954.
- LOPEZ PIÑERO JM. L'ensenyament mèdic a Espanya des de la baixa edat mitjana fins a la Llei Moyano. Dins: Danon J: *L'Ensenyament de la Medicina a la Universitat Espanyola (I part)*. Barcelona: Fundació Uriach 1838; 1998. p. 7-29.
- Los Hermanos del Hospital de la Santa Cruz. Por un Hermano de la Caridad*. Barcelona: Ed. Librería Casulleras; 1935.

MARTÍNEZ VIDAL A, PARDO TOMÁS J. El primitivo teatro anatómico de Barcelona. *Medicina e Historia* 1996; 65:1-16.

MASSONS JM. *Història del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona*. Barcelona: Ed. Fundació Uriach; 2002.

NADAL JM. *Una Gràcia de Caritat per a l'Hospital de la Santa Creu*. Barcelona: Fidel Rodriguez; 1955.

NET CASTEL A. "4. Item, ordenaren los senyors administradors a 22 de Janer de 1576, que lo metge de casa no pague fer ninguna visita fora ciutat". *Sant Pau* 1980; 1(1): 49-55.

PEDRO PONS A. De Las Antiguas Facultades de Medicina al Hospital Clínico de Barcelona. *Medicina e Historia* 1964; 1: 5-16 i 2: 17-29.

PEDRO PONS A. La medicina moderna a l'Hospital de Santa Creu i Sant Pau. Dins: *L'Hospital de Santa Creu i Sant Pau. L'hospital de Barcelona*. Barcelona: Editorial Gustau Gili (2ª ed.); 1986. p. 173-182.

PÉREZ N. El Hospital General de Santa Creu frente al Real Colegio de Cirugía de Barcelona. La controversia surgida en torno al suministro de cadáveres para el anfiteatro anatómico de Gimbernat. *Medicina e Historia* 2004; 1: 1-15.

ROCA JM. *La medicina catalana en temps del Rei Martí*. Barcelona: Fidel Giró impressor; 1919.

SABATÉ F. *Els estudiants de Medicina de la Universitat de Barcelona. Un estímul de progrés*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la UB; 2013.

SANCHEZ RIPOLLÈS JM. Alguns Internistes Catalans. *Gimbernat* 2004; 42: 11-24.

SOLDEVILA F. Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837). *Monografies històriques* Vol IV. Barcelona: Publicacions del Seminari d'Història de la UB; 1938.

USANDIZAGA M. *Historia del Real Colegio de Cirugía de Barcelona, 1760-1843*. Barcelona: Instituto Municipal de Historia de la Ciudad; 1964.

VAZQUEZ DOMINGUEZ A. La Formación del Médico en la Universidad de Cervera (1717-1842). *Archivos Iberoamericanos de la Historia de la Medicina* 1953; 5:177-206.

ZARZOSO I ORELLANA A. *Medicina i Il·lustració a Catalunya. La formació de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona. L'exercici de la medicina a la Catalunya de la Il·lustració*. Lleida: Pagès Editors; 2004.

